

KUKLAY ANTAL: Pilinszky János Kettő című verséről.....	1
DABÓCZI MÁRIA: Tűnődés gyertyafénynél	2
PIERRE-MARIE EMONET OP: Isten a dolgok tükrében 4.....	3
KUMINETZ GÉZA: Megfontolások a pogányságról katolikus szemmel.....	13
SZIGETI I. JÓZSEF OP: Részletek a 48. füzetből.....	40
FLORILEGIUM: Nagy Miklós: Emlék	60

Köröm, 2010 szeptember

KETTŐ

Két fehér súly figyeli egymást,
Két hófehér és vaksötét súly.
Vagyok, mert nem vagyok.

A sportolók súlynak nevezik tornaszerüket, a nehéz vasgolyót.

Elképzelek két carrarai márványgömböt egy rokkó lépcsőkorláton. Ezek a nappali fényt visszatükrözve „látják” egymás alakját, éjszaka pedig a titokzatos gravitáció révén „érezkelik” egymás tömegét.

A reflektáló elme egyszerre önmaga alanya és tárgya. Kétféle módon, kétféle állapotban is.

Az öntudat nappali fényében pillanatról-pillanatra teljes evidenciával élem át életem alapélményét: Élek, vagyok, létezem. De, ha belépve a misztérium sötétjébe megkérdem magamtól: Miért vagyok? – belátom, hogy nem én vagyok létem oka, magyarázata, hanem VALAKI más, aki önmagától való, aki szükségszerűen létezik. Egyedül Ő az, AKI VAN, aki nélkül én nem lennék, NEM VAGYOK.

Ezzel a kettőséggel, ambivalenciával nehezedik rám legmélyebb gondolati élményem: a lét intuíciója.

A fizikai valóság határain túl lépő bölcselet, a metafizika központjában a lételmélet, az ontológia egyetlen kérdésre keresi a választ: Mit jelent ez a szó: VAN?

Gyöngéden, kézen fogva ebbe a mélységbe, a teremtő és teremtett lét misztériumába vezetnek be minket a költemény látszólagos ellentmondásai: egy paradox költői kép és egy paradox állítás k e t t ő s s é g e .

Dabóczi Mária

TŰNŐDÉS GYERTYAFÉNYNÉL

Tegnap este erős szélvihar söpört végig az országon. Valahol megrongálta az elektromos vezetéket. Megszűnt az áramszolgáltatás.

A gyertya fényénél eltűnődtem. Szerény lángját manapság már csak hangulatkeltésre használják, vagy cigarettagyújtásra. A templomokban jelentheti az élet lobogását, de ki gondol erre? Olykor azonban, mint tegnap este is, kialszik a megszokott fényözön, beburkol a sötétség. S ekkor egyszeribe megnő a gyertya jelentősége. Nem játékszer, dísz tárgy többé. Lángja szerényen, mégis fényt áraszt szét a sötétben.

Mekkora sötétségen kell áthaladnunk ahhoz, hogy visszanyerjük gondolataink, szavaink, létünk fénylő értelmét?

ISTEN A DOLGOK TÜKRÉBEN

Negyedik rész

Bevezetés

*„A természetes ész misztikus
szerelme él bennem.”
(Raissa Maritain)*

Csupán a természetes ész segítségével haladva, szólnunk kell még arról, hogy miként vannak a dolgok Istenben, mielőtt önmagukban lennének. Ezen a pontosan meghatározott területen meg kell őriznünk egy alapvető igazságot: a dolgok nem előzik meg létükkel Istennek a róluk való ismeretét, amint megelőzik a mi ismeretünket. Isten valójában nem azért ismeri a dolgokat, mert léteznek, hanem léteznek, mert Ő ismeri azokat. Ez olyan igazság, melyet mindvégig szem előtt kell tartanunk ebben a negyedik részben.

Ezt a szemléletet, vagyis annak tudását, hogy Isten ismerete „formálja” a dolgokat, Szent Ágoston szünet nélkül hangoztatja:

„Isten a testi és szellemi teremtmények világát
nem azért ismeri, mert vannak. De azok vannak,
mert Ő ismeri őket...”¹.

A maga részéről Szent Tamás sem szűnik meg ismételni: „Isten tudása a dolgok oka...”².

A világ és Isten kapcsolatát illető összes kérdésben meg kell fordítanunk szokásos gondolkodásunkat is. Sok hibát követünk el ezen a területen. Szinte mindig úgy beszélünk, mintha Isten ismerete kívülről adódnék számára. Ellenkezőleg, az Isten ismerete teremtő, és így megelőzi a dolgokat. Úgy van Ő ezzel, mint a művész a művére vonatkozó ismeretével. Isten a maga ismeretét nem a dolgoktól nyeri. Éppen ellenkezőleg, azok az Ő ismeretéből és szeretetéből erednek. Isten ismerete és szeretete az elsődleges forrás. Innen

¹ Szent Ágoston: De Trinitate, Liv. XV. 13.

² Aquinoi Szent Tamás: I, Q XIV, a 8 ad 3.

adódik a dolgok nemessége, de gyökeres szegénysége is. Mindegyikükre rá illik Angelus Silesius disztichonja:

„Istentől született. A Jegyes csak úgy lehet teremtőm,
Ha nekem hagyja a Semmi nemességét”³ /3/.

A teremtmény semmiképpen sem mértéke az isteni gondolatnak. Éppen ellenkezőleg, Isten méri ki az ő létüket. Ez a szemlélet megadja nekünk függőségük és szegénységük végső magyarázatát. Akárcsak a művészi alkotás, ténylegesen ők sem lennének e nélkül a fény nélkül, amely alapjaiban magyarázza létüket. Nagy békességet ad ennek az ismerete: „Derús az a lélek, aki felméri gyengeségét”⁴, olvashatjuk a Kerubi vándornál.

Első fejezet

A dolgok Istenben

*„Amint Isten létbe hívja
Önmagán kívül a lényegéből
részesedett teremtményeket, a
művész ugyanúgy önmagát
adja abba, amit alkot és nem
azt, amit lát.”*

(Jacques Maritain)

E fejezet elején úgy gondoljuk, ahhoz, hogy helyesen mondjuk azt, amit mondanunk kell, össze kellene gyúrni egy metafizikust és egy művészt. Miért? Mert örökké oly nehéz átvinni Istenre a világgal kapcsolatos elvont ismeretünket. Vagyis az isteni ismeretből ne csináljunk a dolgokat reprodukáló tükröt. Mindenről, ami létezik, a legáltalánosabbtól az egyediig, Istennek biztos ismerete van. S még egyszer, nem azért ismeri a dolgokat, mert azok léteznek, hanem azért, hogy létezzenek. Ez az a nézőpont, amelyről olyan metafizikusok, mint Szent Ágoston és Szent Tamás, soha nem felejtkeznek meg, amikor Istennek a világhoz való viszonyáról beszélnek.

„Isten gondolatai megelőzik a dolgokat, azok teremtik őket”, mondja egyik tanítványuk, és hozzáteszi: „Ezért a teológusok bizonyos analógiát látva, a művészek gondolataihoz hasonlítják őket”. De nehéz kitartani ezen igazság

³ Angelus Silesius: V. Könyv

⁴ uo.

mellett, hogy ti. Istenben a dolgok ideái nem a dolgoktól erednek, hanem tőle! Mi teljesen hozzászoktunk ahhoz, hogy a külső dolgok hasonmásainak fölfogását, ami bennünk végbemegy, átvigyük Isten ismeretére, a mi szokásos ismeretmódunk mintájára.

Olvasónktól azt kérjük, hogy teljesen fordítsa meg gondolkodását. Ezen a ponton egy egészen más nyelvvel kell helyettesítenie szokásos beszédmódját. Meg kellene szoknia, hogy a dolgokat közvetítőknak lássa Isten és önmaga között. Szent Tamás Istennek a dolgokról való ismeretét az építész ismeretéhez hasonlítja:

„A dolgok olyanok, mint egy ház, amely közvetítő az alkotó építész tudása, és annak tudása között, aki a jelen pillanatban látja”⁵ /5/.

A ház eszmei módon, tervként létezett az építész értelmében. Így ismeri Isten a dolgokat. Azok nem léteznének, ha előbb Isten nem ismerné őket. Valójában Isten mindenek előtt a saját Lényegét és mindenható erejét ismeri. De nem ismerhetné mindenható erejét, ha nem ismerné az összes dolgot, amelyre kiterjed az ereje.

Nem kell tehát félnünk ennek kimondásától. Amikor kontemplálunk egy dolgot, egy isteni művet kontemplálunk. De amikor egy Cézanne művet kontemplálunk, pl. „A tenger Estaque-nál” címűt, világos, hogy ez a vidék, amint ott van, csak az általa festett képen létezik. A valóságban, a külvilágban éppen olyanként nem létezik. A festőnek nem szándéka fényképszerű másolatot készíteni a tájról. Ő teremteni akar. Amit a képen látunk, az valóban a táj, de „átlényegülve” a művész ihlete és látomása által. Jacques Maritain leírhatja a művész munkájáról:

„Nem csupán a dolgok változnak át, amíg eljutunk a szemtől a kézig; egy másik misztérium is fölsejlik itt: a festő teste és lelke erőfeszítést tesz arra, hogy a megfestendő tárgy helyébe lépjen, behatoljon a lényegébe, és beköltözzék a képen látható jelentéktelen dolgok árca mögé, melyek így már nem a saját életüket élik”⁶.

⁵ I, Q XIV, a 8.

⁶ Maritain, Jacques: *Art et scolastique, Les Frontieres de la poésie*, 1927. p.145.

Nem úgy nézünk egy képet, hogy a festményen kívüli, a világban lévő dolgokhoz hasonlítjuk, hanem a képen a föltalált jelek egészét nézzük, amelyek a festő lelkét szemléltetik. Ahogyan Malraux mondta Van Gogh-ról: ezek a vásznak lelkének „hieroglifái”. El lehet ezt mondani többé vagy kevésbé minden teremtményről, minden művészcsoportról. Egy kép, egy szobor, egy vers, egy szonéta mindenekelőtt teremtett alkotás. Mindenekelőtt szerzőjének a szívét, lelkét ismerteti meg velünk.

Nézzük így a dolgokat, nem csupán önmagukban, ahogyan a tudós, az okoskodó ember teszi. Mi kontempláljuk azokat, mint amelyek az isteni Lényegről hoznak hírt nekünk, amelyben előbb ideaként léteztek. Claudel beszámol nekünk Mallarmé gondolatáról:

„Az irodalomban arra ügyelek, hogy ne helyezzem magamat a látvány elé, elmondván, hogy mi az, megkísérelve, amennyire csak képes vagyok rá leírni, hanem azt kérdezem, hogy mit akar mondani?”⁷.

Második fejezet

Miként nyitott Isten ismerete a dolgok felé?

„*Minden forrás belőled fakad*”
(*Raissa Maritain*)

Nem csodálkozhatunk eléggé azon a módon, ahogyan Arisztotelész arról beszél, hogyan ismeri Isten önmagát. Először azt mutatja ki, hogy Isten csak saját magát tudja megismerni. Amint Sertillange atya mondja: „Istenben csak Isten van”⁸. Isten nem ismerhet mást, mint önmagát. Íme a nagy szövegnek egy részlete a *Metafizika L. Könyvéből*, ahol ezt mondja Arisztotelész:

„Egy ilyen elvtől – mely tevékeny létező – függ tehát az ég és a természet. Élete olyan, mint a miénk abban a rövid időben, amikor a legjobbat érjük el. De mindig ilyen, ami nekünk persze elérhetetlen. Tevékeny léte csupa boldogság. Ezért oly igen

⁷ Claudel, Paul: *Memoires improvisées*, N.R.F., 1954, p.192.

⁸ J.-P. Sartre: *L'existentialisme est un humanisme*, Nagel, 1946, p. 9-25.

gyönyörűség nekünk is az ébrenlét, az érzékelés és a gondolkodás, s a remény és az emlékezés ezek miatt. A magában való gondolkodás tárgya a magában való legértékesebb tárgy, s minél inkább magában való az a gondolkodás, annál inkább ilyen a tárgy. Maga magát Gondolja az ész, amikor megragadja a gondolat tárgyát, mert Ő maga lesz a gondolat tárgya. Mert a gondolhatót és a lényegét magába fogadó tehetség az ész, tevékenysége pedig, hogy magában bírja. S ez a tevékenység, a gondolat valósága istenibb az észben, mint a gondolkodás képessége: a leggyönyörűségesebb és legjobb a tiszta megismerés. Ha tehát az Isten azt a gyönyörűséget élvezzi állandóan, amit mi néha-néha, akkor csodálatos!”⁹

Mit mond Arisztotelész? Isten ismeretének nem lehet más tárgya, mint Önmaga. Minthogy Ő Isten, szükségszerű, hogy azt gondolja, ami a legistenibb. Csakhogy ki nem látja, hogy ez az ismeret úgy tűnik, elvág minden kontaktust isteni Gondolata és a világ között. Isten nem tudná megváltoztatni tárgyát, önmagán kívül nem lehet más tárgya. Összegezzük: Isten az állandóan aktusban lévő Gondolat, aki örökkévalóan gondolja azt, ami a legkiválóbb, hogy ismerje Sajat Magát.

Szent Tamás zsenialitása mutat rá világosan erre az ismeretre, a világnak arra az ismeretére, amivel Istennek rendelkeznie kell róla. De ez az ismeret nem távolodik el Istentől a dolgok felé, hanem a dolgok *távolodnak* el Istentől.

Mivel, mondja Szent Tamás, Isten tökéletesen ismeri a saját Lényegét, ismeri, és pedig szükségszerűen, a dolgokat. Arisztotelész nem tudta belátni, hogy éppen, mivel tökéletesen ismeri saját magát, kell ismernie a dolgokat is. Íme Szent Tamás érvelése:

„Isten tökéletesen ismeri önmagát. De amit valaki tökéletesen ismer, annak az /aktív/ képességeit is tökéletesen ismernie kell. És egy lény képességét nem lehet tökéletesen ismerni anélkül, hogy ne ismernénk azokat a dolgokat, amelyekre ez a képesség kiterjed. Biztos lévén, hogy az isteni képesség kiterjed Istenen kívülre, minthogy Ő minden dolognak az elsődleges ható oka, föltétlenül szükséges, hogy Isten ismerje a többi létezőt”¹⁰.

⁹ Arisztotelész: *Metafizika*, L, 7, 1072 b 4-25.

¹⁰ I, Q XIV, a 5.

Szent Tamás emlékeztet rá, hogy Isten ismeretének olyan a kapcsolata a dolgokkal, mint a művésznak az alkotásával. Charles Baudelaire azt mondja *A művész hitvallásában*, hogy „Minden dolog általam gondolkodik, és én általuk gondolkodom”¹¹, Isten pedig mondhatná: Minden dolog eredetileg bennem létezik, mint teremtő Okban. Művészként hordozom őket Magamban, isteni mivoltomban. Az a dolgok nagysága, hogy teljességgel hordozza őket az isteni gondolat, de ez a nagyságuk az ő bámulatos szegénységük is.

Harmadik fejezet

Hogyan vannak Istenben a dolgok?

*„Egy sóhaja sincs
életemnek, amit nem
a te
örökkévalóságodból
kapok”*

(Paul Claudel)

„Nincs lényeg, mert nincs Isten, hogy elgondolná”¹². Az a filozófus, aki ezt a csattanós kifejezést tette, implicite azt gondolja, hogy ha Isten létezik, a dolgok Istenben léteznek, aki elgondolta őket. Nos, ha nincsenek lényegegk, hogyan tarthatjuk ezt fenn? Maguk a tények beszélnek itt és válaszolnak. Hogyan lehet tagadni, legalábbis vaknak lenni az előtt, hogy a dolgok jól megszerkesztik a létüket? Jól elrendezett szervekként dolgoznak, melyeket ugyanakkor „növesztenek”. Ezek a szervek összefogják a dolgokat, egészen eggyé teszik.

A dolgok hosszan munkálkodnak ezeken a szerveken, mielőtt alkalmaznák őket. A fecske pl. szárnyat növeszt a tojásban, holott még nem tudja használni azokat. A fölépítő fázisban a dolgok arra készülnek, hogy betölthessék majd a szerepüket. Előre ismerik a programjukat. Tudják, mondhatná az ember, hogy milyen eszközökre lesz szükségük. Mégis, bár képesek a lényüket fölépíteni, s oly sok mindent adni e cél eléréséhez, létezését nem tudnak adni maguknak!

¹¹ Charles Baudelaire: *Le Confiteor de l'artiste*, La Pleiade.

¹² J.-P. Sartre: *L'existentialisme est un humanisme*, Nagel, 1946, p. 9-25.

Például egy virág be fogja tölteni a nárcisz szerepét, egy madár pedig a fekete rigóét. Amikor megfigyelem ezeket a lényeket, amint kihajtanak a vetőmagból, vagy kifejlődnek a tojásban, látom, hogy élénken készítik azokat az eszközöket, amelyekre szükségük lesz a programjuk megvalósításához. De azt is látom, hogy a „létezés” nem tartozik a programjukhoz. Tegnap még nem voltak. És holnap már nem lesznek. Mégis megadjuk nekik a „lényeg” nevet.

A „lényeg” név, amit a filozófus ad a dolgoknak, arról szól, hogy azok közvetlen kapcsolatban vannak a létezéssel. A „lényeg” szó mutatja, hogy a „lenni”-ből származik. Amikor megnevezünk egy lényeket, akkor a létezéshez fűződő mély kapcsolatáról szólnak. S amikor egy-egy lény megkapja a létezést, milyen erősen ragaszkodik hozzá! De – és itt egy paradoxonnal találkozunk -, bármily értékes és szükséges is a létezés a számukra, e világ egyetlen dolga sem adja azt saját magának, és nem is őrzi meg véglegesen. Mégis, ez a dolgok legkedvesebb, legkívánatosabb java, legalapvetőbb tökéletessége, gyökere. De hát ki adhatja ezt nekik? Ki ennek a forrása? Vajon létezik-e olyan lény, amelynek föltétlen joga van a létezéshez? Van olyan lény, amely önmagában és önmagától rendelkezik ezzel a tökéletességgel? Akkor ajándékozhatná másnak is. Ez egy tökéletes Lény lenne, léttel teli lény, akiben nincsen nemlét. Ebből Ő ajándékozhat. Ő lesz az az egyetlen, aki másnak adhatja ezt a tökéletességet. Nos, miután léteznek dolgok, amelyek nem birtokolják önmagukban és önmaguk által a létezést, kell, hogy azt valahonnan kapják. És ha kapták, s nem önmaguk által birtokolják, akkor ők részesednek a létezésben.

Ugyanabban a Lényben, és csak őbenne találják meg a dolgok létezésüknek a „magyarázatát”. Ez annyit jelent, hogy az a lény szabta meg a létadagjukat. Ez a Lényeg, aki önmagában, önmaga által bírja létezése okát, határozhatja el, hogy kinek és miként adja a létezést.

Az isteni értelmén kívül megvalósult „lényeket” teremtő „ideáknak” nevezzük. Ezt a szóhasználatot teljes egészében alkalmazzák a művészet területén. Azt akarjuk ezzel mondani, hogy ezeket az Istenben lévő lényeket – ezeket az ő Lényegéből lehetséges részesedéseket – amikor Isten elhatározza a megvalósításukat, akkor isteni „ideáknak” nevezzük. Ezek az „ideák” olyan lények, amelyek képesek arra, hogy a dolgokban föllépő „formákká” váljanak, alkotó formákká. A z anyagba helyezve működésbe jönnek, az anyaggal együtt dolgozva hozzák létre a létező lényt. Ez az idea a dolgokban a létezést szolgálja, nem a megismerést. Az Istenben lévő lényeket, amennyiben megvalósulnak a dolgokban, „ideáknak” nevezzük.

Újra ugyanaz a tétel: Isten a dolgokat nem azért ismeri, mert léteznek, hanem azok azért léteznek, mert előbb Isten ismerte őket. Világos, hogy minden, a maga létében Istentől függ. Ez az ő a gazdagságuk, ez a szegénységük!

Negyedik fejezet

A lét végső tökéletessége: a szubzisztencia

*„Egész bensőmet te alkottad,
anyám méhében te szőttél
egybe engem
Csontjaim nem voltak rejtve
előtted, amikor létrejöttem a
rejtekek ölében, és
megformáltál az anyaföld
mélyében.”*

(138. zsoltár)

Isten művészi munkája nem áll meg a fajok létrehozásánál. A világban nem találkozunk fajokkal, mint olyanokkal, elvont állapotban. Egyébként elvont „dolgokról” beszélni önmagában ellentmondás. Isten csak egyedeket teremt: ezt a rózsát itt, ezt a cinkét ott. Közhelynek tűnhet egy ilyen megjegyzés. És mégis teljesen a filozófia területéhez tartozik az egyedre és az alanyra vonatkozó megjegyzés. P. Sertillanges írja:

„Az egyed, megjelenve a lények világában,
egy új és önálló tényt vezet be oda”¹³.

Az előző fejezetben kidomborítottuk a lények mélységes vágyát arra, hogy létezzenek. Most e másik tény előtt állunk, hogy ti. a létezés mindig és csakis az egyedek kapják. És ezáltal fölismerhetjük az értékét. Valóban megértjük, hogy bármilyen mulékonyak legyenek is ezek a dolgok, a lények és a létezés elsőrendű ajándékát kapják. Nos, a létezés egyedül Isten adhatja, és a lények, mint olyan, előbb Isten gondolatában volt.

Tehát az egyed létbe szólítottak látszik, sőt arra felszólítottak, hogy „alany”-ként létezzen, hogy úgy viselkedjen, mint „alany”. Az alany szó teljes mélységét megeljük, ha elővesszük gyermekkorunk nyelvtani elemzését. Ezzel a szóval ugyanis azt jelöljük, ami az alapot képezi valamely kijelentésben. Martin Heidegger mondja, hogy az alany, az egyed „a lét élén halad”¹⁴. Azt akarja ezzel mondani, hogy a lét rendjében egészen elsődleges tökéletesség.

¹³ P. Sertillange OP: *Dieu II.* p. 352, note 111.

¹⁴ Dialógus Jean Beaufret-val

Amit „alanynak” nevezünk, az a ismerés és a szeretet által képes kapcsolatba lépni „más alanyokkal”. De az „alany” szóval ajándékozva meg egy dolgot, legelőször is azt akarjuk mondani, hogy lényeket és létezést kap, és azokat magáévá teszi, azok hozzá tartoznak. Ezt a dolgot „alanynak” nevezzük, mert elsődlegesen birtokolja a létezést és a lényeket, nem hagyja, hogy azokat más birtokolja.

Ezt a tökéletességet, amely „páratlanná” tesz egy létezőt, nevezzük szubzisztenciának. Ez a tökéletesség van tehát legközelebb a létezéshez. A létezéssel lett teremtve, amelyet megkapott az alany. De nem a létezés adja „páratlanságát”. A létezés maga valójában minden dologgal közölhető, és meghatározhatatlan számú egyed van. Továbbá a lényekben sem találhatjuk meg azt, ami a „páratlanságát” adná. Annyi egyedi dolog kapta ugyanazt a lényeket. A létnek egy másik tökéletességéhez kell tartoznia a közölhetetlenségnek, és így az „alany” képzésének; ezt a tökéletességet nevezzük *szubzisztenciának*. Ennek a tökéletességnek közvetlenül a létezéssel van dolga, s hogy úgy mondjuk, megelőzi azt. Tehát csak teremtett lehet, akárcsak a létezés.

Szubzisztenciát adva, Isten mással közölhetetlen létezést ajándékoz. Nem mondhatom azt, hogy „a létezés Péter”. De azt igen, hogy „Péter létezik”. Tehát Isten adományozza ezt az abszolút első tökéletességet, és pontosan azért, hogy a létezés és minden egyéb, ne oldódjék föl Benne, amikor Ő „fönntartja” azokat, hogy folyamatosan létezzenek. Minden dolog külön-külön azért kapta ezt a tökéletességet, hogy ő maga örvendezhessen a létezésnek, s általa megvalósíthassa a programját. Látjuk, milyen vak J.-P. Sartre fejtegetése, amikor így beszél:

„Az ember képtelen fölfogni egy olyan teremtést, ahol a teremtett lét újra és újra nekifeszül, versenyez a Teremtőnél, hogy azonnal magára záruljon és megkapja a létét. Ez azt jelentené, hogy egy könyv a szerzője ellenében létezik. De ha a teremtés aktusának meghatározatlanul folytatódnia kell, ha nincs semmiféle saját függetlensége, csak a semmitől való, nos, akkor a teremtmény semmiben sem különbözik a Teremtőjétől, föloldódik benne; ekkor téves transzcendenciával lenne dolgunk, és a Teremtőnek illúziója se lehetne arra nézve, hogy kilépjen alanyiságából”¹⁵.

¹⁵ J.- P. Sartre: *L'Être et le Neant*, N.R.F. Gallimard, p. 31.

Sartre analízise még inkább megvilágítja számunkra a szubisztencia szükségességét. Ha Isten nem adna minden dolognak szubisztenciát, vagyis azt az elvet, amely által „magáévá” teszi a létezést, Sartre megjegyzései helyesek lennének. De nem ez a helyzet. A szubisztencia éppen azt adja egy „egyednek”, hogy a létezés alanya legyen. Ekkor a létezés *az ő létezésévé* válik. Isten nem vonja vissza a dolgoktól egyedi létezésüket akkor sem, amikor mindegyiküket megajándékozza azzal, hogy azt magukévá tegyék. Ez képtelenség lenne. Elmondhatjuk, hogy e filozófia szerint abszurd az említett dolog, amitől félnek.

Mi az ellenkezőjét mondjuk. Isten megmutatja nekünk, filozófiai analízis útján, hogy Benne jóakarát van. Ez a jóakarát minden alkalommal megnyilvánul, amikor a létezés ajándékát adja egy páratlan lénynek. A létezés és a természet lényeinek a rendjében a Teremtő, miközben szubisztenciát ajándékoz minden dolognak, cselekedetével betakarva azt mutatja neki, hogy szeretve szereti, kétségtelenül mindnyájukat, de mindegyiküket kiválasztottként, ingyenesen, ugyanazzal a szeretettel, s ez elárulja, hogy mindegyikük milyen értékes az ő szemében!

Megfontolások a pogányságról katolikus szemmel¹

1. Bevezetés

Aki körüljár a vallások piacán, az lehet az érzése, hogy ez a portéka is olyan sokféle, mint az áru és ki-ki a maga mentalitásának megfelelő terméket választhatja. De olyan érzés is elfoghatja az érdeklődőt, aki a különböző vallások szószólóit hallgatja, hogy az nem más, mint egymásnak ellentmondó, zavaros gondolatok, érzések egyvelege, amire az értelmét kellően használni tudó embernek nincs szüksége. Lehet aztán valaki ellenséges a vallásokkal szemben, vagy, mert úgy érezte, hogy a saját vallási közössége igazságtalanul bánt vele, s bosszúját átviszi magára a vallásra; vagy, mert olyan ideológiák befolyása alatt áll, mely ilyen ellenséges módon programozza hívei tudatát. Végül a vallási jelenséget szemlélő olyan következtetésre is juthat, hogy a vallás egyetemes jelenség az emberiség életében, tehát a sok nemzedék ilyen fontos kérdésben, mint az istenséghez való viszonyunk, nem tévedhet, ezért minden vallásnak van valamilyen igazság-magva, de a szó szoros értelmében csak egy vallás lehet igaz, amint az igazság maga is egy és oszthatatlan, ami legfeljebb ellentétekben mutatkozik meg.²

Természetesen, minden vallásban és világnézetben van valami igazság, különben nem lenne követésre érdemes. Minden vallás, vagy világnézet „lát valamit: többet vagy kevesebbet, világosabban vagy homályosabban a metafizikai, esztétikai, logikai és etikai igazságokból, mert különben teljesen értelmetlen és érthetetlen volna”.³ Az egyes világfelfogásokban tehát ott van az emberi eredetű tévedés, vagy a hiányosság lehetősége, ténylegessége.

A kereszténység, legalábbis a katolikus szellem azt állítja, hogy birtokában van ennek az igaz vallásnak, őrzi azt és közvetíti a hiteles Isten-ember kapcsolatot. Ezért mindazok a vallások, ahol nincs teremtő és személyes Isten, azok pogány vallásoknak nevezendők. És ez a pogányság létezhetett a kereszténység előtt, létezhet a kereszténység alatt és után is.

Ebben a tanulmányban megkíséreljük feltérképezni a keresztény vallás-felfogás fényében a vele össze nem egyeztethető vallási és világnézeti

¹ E tanulmány írója vagy inkább csak kompilátora előrebocsátja, hogy szándékosan használta rendszeresen és hosszan az idézés eszközét. Éspedig azért, mert maga sem tudta volna találójában kifejezni magát, midőn ennek a tárgykörnek a tanulmányozása után annak kifejtésébe és értékelésébe kezdett.

² „A vallási világnézet igazságának és a vallási erkölcs jóságának kérdésében az igaz vallás problémája és követelménye lép fel: ez pedig, a természetfölötti valóság és rend és érték, valamint az igazság abszolút mivolta folytán, csakis egy lehet: azaz eszmeileg van egy és csakis egy tökéletes, minden vonásában igaz, jó és szép vallás, vallási erkölcs és világnézet, egyáltalán abszolút morál, függetlenül attól, hogy az ember ismeri és elismeri-e.” vö. Brandenstein, B., *Etika*, Budapest 1938, 42.

³ vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 14.

felfogásokat. Fel akarjuk térképezni a ma uralkodó vallás jellemvonásait, rámutatva arra, hogy az új pogányságban nincs új a Nap alatt, csak a mai technikai feltételeket, és trükkök százait használja, főleg a tolerancia, a gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadság leple alatt. Végül válaszolni kívánunk arra a kérdésre is, hogy vajon örök-e az ellentét pogányság és kereszténység között.

2. Az emberi és világtörténelem folyamatai: a történelmi tragikum és azok értékelése

Amikor az ember megjelent a földön, mint értelmes lény jelent meg, aki ahogy tapasztalta a dolgokat, máris értékelt azokat, illetve összefüggéseket állapított meg dolgok, események között, felismerve erőket, okokat, célokat, törvényeket, alá-, mellérendelődéseket. Ebből alkotta meg a világ fogalmát. A látszathoz a valót akarta látni, az időhöz kötött segítségével az örökhöz kívánt eljutni. Önmagára és múltjára eszmélve, szintén kialakított egy képet, s ebből született az én, a lélek fogalma. Végül felvetette azt a kérdést is, hogy honnan van mindez, mire vezethető vissza mindez, s vélhetően ennek alapján alakította ki az istenség, az Isten fogalmát. Már most mindegyik kulcsszó, akár konstitutív, akár csak regulatív elveknek is vesszük őket, tartalmukban az egyes tényleges vallásokban és világnézetekben jelentősen különbözhetnek. Lehet egyik vagy másik, esetleg mindegyik látszat, vagy egyenesen tagadott valóság, azaz semmi. Egy azonban biztos, hogy minden ember kikerülhetetlenül értékeli is a világot, önmagát és kialakítja a saját abszolútumát.⁴ Egyszerűen nem tudunk élni személyesen kialakított világnézet nélkül. Ennek szélsőséges esete, ha valaki tagadja annak létét. Ez az abszolútum nélküli abszolútum világnézete, vallása. A vallásban és a világnézetben hit és tudás találkozik. Ezért a világnézet „nem csupán azt nézi, ami van, hanem értékeli is. Nem pusztán leír és megért, hanem felszólít állásfoglalásra és cselekvésre is. ... A világnézet nemcsak az a valami, amit látunk, hanem maga a szem is, ami lát; nem pusztán tudás, hanem meggyőződés is, vagyis állásfoglalás. Nemcsak képet, megismerést ad a világról, hanem a megismerő személynek, a világot szemlélő embernek szeretetét, hitét, bizalmát, illetőleg elutasítását, gyűlöletét, tagadását is tartalmazza”.⁵ A személyes elem tehát szükségképpen része a világnézetnek, vagy jelen esetben szinonimájaként használt vallásnak. Ez a személyes elem „a világnézet ereje és értéke, de gyengesége és veszedelme is lehet. A világnézetet ugyanis az egész ember, a teljes személy alakítja. Nem csupán az igazság akarása, hanem az érdek, a hatalomra és érvényesülésre törekvő akarat is alakítja azt. Az igazság-igény a világnézetben ezért gyakran a legalacsonyabbra száll alá, és a rossz értelemben vett alanyiság állandósul benne”.⁶ Márpedig a

⁴ Ennek kialakításában segíti, vagy hátráltatja a köztudat.

⁵ Vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 12.

⁶ Vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 8.

világnézet és a vallás igaz voltát épp igazságtartalmának mértéke és teljessége, illetve azok belső harmóniája adja. Ennek eléréséhez helyesnek kell lennie tapasztalatunknak, azok értelmi, érzelmi és akarati feldolgozásának, vagyis az igaz ismerethez és annak szeretetteljes elfogadásához kell eljutnunk. Ez történhet csak saját értelmi képességeink segítségével, és történhet külső segítséggel (lásd: kinyilatkoztatás). Mivel énünk, a világ és az Isten lényegéről kell ítéletet mondanunk, melyek önmagukban nem képezik érzelmi tapasztalásunk tárgyát, nagyon tárgyilagosnak és arányosnak kell lennie az azok lényegi elemeit megállapító absztrakciónak, illetve személyes értékelésnek. Vagyis fokozott a tévedés veszélye. Hol az értelmi vakság, hol az érzelmi elutasítás, hol pedig a vágy hiányossága az oka a valódi ismeretre jutásnak. Ezt a tévedést nem kis mértékben nehezítheti meg a társadalom is. Gondolkodásunkban ez a legnagyobb befolyásoló tényező és erő. Gondolkodásunk határait, irányát döntő módon határozzák meg a társadalmi formák, érdekek és előítéletek, a szenvedélyek és konvenciók, a korszellem, s annak titkos kívánságai, illetve a maradiság, a hiúság, melyek megtartanak a tévedésben, a helytelen döntésben.⁷ Ezt a kérdést tovább cizellálják az emberi gondolkodás egyéb fogyatékoságai, mint például az ostobaság, a butaság és a ravaszság. Így „ostoba az az ember, akinek értelme gyengén fejlett ahhoz, hogy újszerű, meglepő helyzetekben hasznát tudja venni ismeretkörének, noha ez egyébként tág lehet. Buta ellenben az, akinél az értelem gyengén fejlett, hogy olyasmit felfogjon, ami önző egyéni érdekei körén kívül esik, de e körön belül ravasz és élelmes. Korlátolt az, aki csak bizonyos szűk körön belül képes ismereteket szerezni. Értelmes, eszes az, aki önálló gondolkodásra képes és hajlandó, akit a megismerésvágy mozgat, tehát érdeklődésének köre az érdekek körén messze túlterjed, aki helyesen ítél és következtet, biztosan és gyorsan dönt. Okos végül az, akinél az értelmesség gyakorlati téren is otthonos, nem doktrinär”.⁸

Mi alapján értékeli mármost az ember a tapasztalatait, melynek segítségével világnézetét, vallását megalkotja? Úgy gondoljuk az alapján, hogy mi módon értelmezi, oldja fel a történelemben tapasztalható tragikumot. Alapvetően logoszt, értelmet, vagy irracionálét lát-e benne, káoszt vagy rendet, csak tényeket vagy eszményeket is megsejt-e általa. Mármost a kérdés az, hogy mely tényezők teszik tragikussá az emberi sorsot? Schütz Antal nyomán hat ilyen tényezőt sorolunk fel:⁹ 1) Az ember harca a természettel, mely küzdelmessé teszi életének fenntartását, éhségekkel, betegségekkel, az emberi kultúra alkotásainak elpusztításával. 2) A háború is ott van az elemi csapások között. Az egyes ember ez ellen is védtelen, bár a háborúk sok hőst teremtek, de még nagyobb lelki eldurvulás, erőszak, gyűlölködés jár a nyomában. 3) A hatalmaskodás, a despoták uralma, nyomában az önkénnyel, kegyetlenséggel,

⁷ vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 9.

⁸ vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 148.

⁹ vö. SCHÜTZ, A., *Isten a történelemben*, Budapest 1934, 62-92.

jogtiprással, hódításokkal, rabszolgasággal.¹⁰ Népek, kultúrák tűntek el erőszakos módon az emberiség nagy családjából. De ide tartozik a gazdasági liberalizmus, a militarizmus, a pauperizmus és az imperializmus, mert mind a hatalmaskodás szülötte. 4) Az erőszakosság jele a történelemben jelenlévő démoni vonásnak, mely minden ésszerűsége túlmegegy a kegyetlenkedésben, a bűnözésben. 5) A démoni rokon a fanatizmussal, mely szent célokat tűz zászlajára, de azok megvalósításában a legnagyobb embertelenségre is kész. Így éltek vissza a szabadság, egyenlőség és testvériség, a jog és az igazság, vagy akár a vallás eszményeivel. Az eszme és eszmény immár nem pusztán lelkesítő erő, hanem ürügy a hatalom csapásaihoz. 6) a gonoszság állandó jelenléte a történelemben (*mysterium iniquitatis*). Mindezek a történelmi konstansok sejtetik az emberi sors tragikus jellegét. És mitől oly tragikus az emberi sors? Attól, mert a történelmi ember az igényeivel olyan adottságok közé van bedobva, melyekkel nincs arányban a tehetsége, sem egyénileg, sem társadalmilag. Elég legyen utalni a természet és ember, szükség és akarat, közösség és egyén, tömeg és egyes ellentétpárjaira. A természettel szemben nagy mértékben tehetetlenek vagyunk, s a természet erői pedig vakok az emberi kultúra alkotásaival és igényeivel szemben. Továbbá: senki sem választhatja meg sem születésének helyét, idejét, sem körülményeit, nem tud teljesen ellenállni a korszellemnek, bizonyos társadalmi erő fellejtének. Itt van azután az eszmény és a valóság ellentéte: minden nemes eszmény megvalósítása a társadalomban olyan módon nyer megvalósítást, melyet egyébként maga az eszmény kizárna. Végül itt van az ember örök kielégítetlensége, a végtelen utáni vágya (*tormentum infiniti*), az eszmények vonzása. E kemény tényeket hogyan magyarázza tehát a világnézetet, kikezdehetetlen sziklát kereső és alkotó ember? A kínálkozó magyarázatok lehetnek azok a felfogások, melyek a tragikum kulcsát magában a történelemben keresik és találják meg. Ezek az immanens optimizmus és a transzcendens pesszimizmus. Az optimista felfogás szerint nem olyan sötét a történelem, van benne sok jó is, és érvényesül a történelemben egyfajta igazságszolgáltatás. A másik alapkategóriája az optimizmusnak a haladás, melynek szolgálói a tudomány és a technika. A jövőben mintegy megszűnik majd a tragikum. Ám addig a jelen nemzedékeknek fel kell áldozniuk magukat a jobb jövő reményének oltárán. De nem igazán ad vigaszt a boldogabb jövőért való fáradozás, mivel minden embernek ugyanolyan joga van a boldogsághoz. És a tudomány mai állása szerint egyszer megszűnnek az élet feltételei a Földön, tehát temetővel zárul az emberi történelem. A transzcendentális pesszimizmus nem az abszolút jövőbe, hanem az abszolút múltba nyúl, és belehelyezi magába az ősválóságba a meghasonlottságot (élet és halál, állítás és tagadás, érték és rombolás, életösztön és kín), az ellentmondást, a tökéletesedést, a történelmi kibontakozást, a tragikum forrását. Így maga az

¹⁰ Ma már abban az értelemben nem létezik a rabszolgaság intézménye, mint volt az az ókorban, de a rabszolgatartás új formákban ma is létezik: gazdasági és politikai függések, a nemzeti és állami szuverenitás megszüntetése, bábkormányok létesítésével és fenntartásával.

abszolútum mintegy „beledobja önmagát az idő árába, és lesz belőle a történelemnek ellentétekben haladó folyamata, hol minden következő fázis voltaképpen az előzőnek tagadása és valamilyen megsemmisítése: a békét elnyeli a háború és a háborút új béke, a szociális rothadást a forradalom és a forradalmat a reakció (...) s így legalább elvben önkínja elől a folyton megújuló halálba menekül”.¹¹ Ez a felfogás valamely történelmen túli valóságot jelöl meg a történelmi tragikum okául, ami azonban nem személyes szellem, tehát ez a vonás egyértelműen mutatja, hogy nem egyeztethető össze a kereszténységgel. Ez a felfogás örök börtönbe zárja a kint, a bűnt és a bajt, mivel az abszolútum meghasonlottságára vezeti azt vissza, tehát tőle szabadulni nem lehet, ez pedig fatalisztikus vonás. E felfogás szerint nem marad más az emberi szellemnek, mint a kényszerű elfogadás és térdre ereszkedés.

Ha mármost értékeljük e két felfogást, észre kell vennünk, hogy egyik sem kezeli önértékként a tragikumot, tehát valami más okolja meg azt. Az optimizmus szerint a tragikum a jövőbeli jólétre, a haladás szükségszerűségére utal, míg a pesszimista felfogás magába az abszolútumba horgonyozza le a tragikum okát és célját. Ám az igazi abszolútumnak felette kell állnia a tragikumnak, mivel nem keveredhet benne a tagadás, a halál, a bűn, az ellentét, mivel azokat meg kell előznie az eredeti életnek, igennek, szentségnek, egységnek. Továbbá ennek az abszolútumnak személyesnek is kell lennie, mivel nem állhat „alább, mint a műve, az okban nem lehet kevesebb, mint az okozatban. Kinek mije nincs, azt nem is adhat. Ha tehát a történelmi tragikum szereplői szükségképpen személyek, sőt ha a történelmi tragikumban a személyesség alapvető szerepet visz, akkor ennek a tragikumnak szerzője sem lehet személytelen. Annál inkább, mert ennek a történelmi tragikumnak minden mozzanata tételezés, ti. egységes célvonatkoztatás, tehát személyes tett. Ember és természet, eszme és valóság, szabad akarat és végzet, egyes és közösség ütközései ellentéteknek, ellenpólusoknak erőrendszerei; tehát nem jöhetnek létre, ha nincs elme, mely az ellenpólusokat is, az ellentéteesség vonatkozását is elgondolja, és az ellentéteesség feszítőerejét beleviszi ... ez a nagy tragédia nagy szerzőre vall. S az az ember, aki benne van a történelmi tragikum sodrában, mint cselekvő és szenvedő alanya, egyben rajta kívül is áll, mint nézője: szemléli és megítéli. ... Megtehetné-e ezt, ha nem rendelkeznek az ilyen megítélésnek szempontjaival és normáival? Enyészetről, szenvedésről, elnyomásról, bűnről, tragikumról csak ott beszélhetek, ha tudom, hogy van élet, jog, erény, diadal és föloldottság, s hogy ezek az eszmék, elvek és eszmények többet jelentenek, mint az ellenük tusakodó valóság; ... ezek a ki nem kezdhető elvek és eszmények mi mások, mint egy föltétlen, abszolút, személyes szellemi Valóságnak: Istennek örök gondolatai és akarásai. (...) Így a történelmi tragikum éjszakájából is Isten arca néz reánk. Milyen arc ez? (...) a próféták grandiózus,

¹¹ Vö. SCHÜTZ, A., *Isten a történelemben*, Budapest 1934, 83-84.

kemény Isten-arca”.¹² Az ember eszméit és eszményeit ebben az Istenben találja meg, és pedig forrásként és elérendő cél gyanánt.

Mármost az én, világ- és istenértelmezés különböző módokon és fejlettségi fokokban mutatkozik meg. Többféle tipológia lehetséges. Az alábbiakban Brandenstein Béla, Schütz Antal és Noszlopi László tipológiáját ismertetjük és értékeljük. Brandenstein figyelmét a tapasztalati világunk mögötti valósággal való viszony köti le, s ebből adódóan alapvetően kétfelé ágaznak a világnézetek. A metafizikai világnézet „sajátos módon két külsőleg hasonló, de lényegében jellegzetesen különböző, sőt ellentétes alakban jelentkeznek: az egyik a babona és a varázslat, a másik a vallás és az annak megfelelő, de rendesen már beleértett kultusz. ... A babona egy természetfölötti valóságban és világrendben való – többé-kevésbé tudatosított – elvi, azaz világnézeti meggyőződés azzal a hittel vagy tudattal, hogy ezt a világrendet annak megfelelő, de számunkra is hozzáférhető gyakorlati eszközökkel, lényegileg külső, de nem érzületi úton módon befolyásolni, és pedig lehetőleg kényszerítően befolyásolni tudjuk. A babona tehát természetfölötti világnézet, amely az embernek természetfölötti hatalmat törekszik adni és vél adhatni. Ez a hatalom varázshatalom és a belőle folyó gyakorlati tevékenység varázslat, mágia. A babona tehát sohasem csak primitív természettudomány és a mágia sohasem csak primitív természettudományos technika. A babona világnézetéhez lényegileg hozzátartozik természetfölötti, mágikus erők felvétele. Ezeket az erőket a mágikus világnézet szerint rendesen szellemi lények, lelkek, szellemek, démonok vagy esetleg istenek is hordozzák, bírják sajátul, de hordozhatják állatok, növények vagy élettelen lények, például fémek vagy kövek is”.¹³ Ez a babonás és mágikus felfogás szélső esetben sajátosan önistenítéshez vezethet, diabolikus világnézethez, mely kíméletlenül önző és tudatosan tagadja és ellenséges módon szembekerül az istenséggel: „tagadja az isteni világrendtől függő és azt részben megvalósító természetet is és a fölé emelkedni iparkodik, tudatosan ellene fordul és cselekszik; az idegen emberi lelket magának alávetni, a társadalmi közösséget kihasználni vagy hódolatra kényszeríteni, a kultúrát az abszolút értékek irányából maga felé kiforgatni akarja. A morális értékek el nem ismerése nála tudatos tagadásuk, hazugság; végtelen gögijében önmagát teszi meg a természetfeletti valóság urának ez a ritka, de nem irreális, szélsőségesen mágikus erkölcsi magatartás. Ezen a fokon már élesen mutatja a vallási erkölcsi magatartástól való lényeges elkülönülését, sőt azzal ellentétes természetét. ... A vallás is egy ... metafizikai valóságban és világrendben való elvi, világnézeti meggyőződés és az ennek a valóságnak megfelelő életre, gyakorlatra irányuló törekvés, azaz metafizikai erkölcs: ámde vallási jellegét éppen az a meggyőződés adja meg, hogy ez a metafizikai valóság, legalábbis legmélyebb lényegében, fölöttünk áll, arra mi kényszerítő befolyást nem gyakorolhatunk. Ellenkezőleg: nekünk kell teljesen hozzá igazodnunk és pedig elsősorban hozzá

¹² vö. SCHÜTZ A., *Isten a történelemben*, Budapest 1934, 87-92.

¹³ vö. BRANDENSTEIN B., *Etika*, Budapest 1938, 30-31.

legközelebb álló belső mivoltunkban, és csak másodsorban a belsőnket kifejező külső, fizikai viselkedésünkkel, cselekedeteinkkel. Valóban, ha az általánosan elismert vallásos magatartásokat vagy a nagy kultúrvallások legfontosabb tételeit és előírásait nézzük, igazolva látjuk ezt a felfogásunkat. A kereszténység Isten iránti szeretetet és engedelmisséget, Krisztus mennél teljesebb lelki követését, a zsidó vallás és az iszlám is Istennek való alávetést és engedelmeskedést kíván és jutalmul az ő világában, a túlvilágban, tehát egy természetfölötti világban való boldog, legmélyebb mivoltunkat beteljesítő részesülést helyezi kilátásba; és még a vallási szempontból a legnegatívabb jellegű vallás, a buddhizmus is az embert lényegében egy természetfölötti, azaz nem közönséges fizikai valóság hivatott tagjának tekinti és ezért kívánja azt, hogy a fizikai valóságon elért felülemelkedéssel – esetleg az attól való elfordulással is – és az örökkévalóság mivolta szerint való lelki igazodással nyerje el igazi célját, a nirvánát, azaz a metafizikai örökkévaló nyugalomba, békébe és egységbe való eljutást. Ezért ellenkező állításokkal szemben leszögezhetjük, hogy a buddhizmus alapjában igenis vallás, sőt azt a megállapítást is tehetjük, hogy nem az Istenben, azaz egy személyes, világfeletti valóságban való hit a vallás legfontosabb kritériuma: lehetséges panteista vagy a szó legszűkebb értelmében ateista vallás és Istent hívő, teista babona. Mert a vallás lényegét nem a metafizikai valóság, a vallási tárgy felfogásának milyensége, hanem először egyáltalán felvétele, másodsor az ember, a vallásos alany hozzá való viszonyának felfogása és a vele szemben való gyakorlati és általános erkölcsi magatartása alkotja”.¹⁴

A fentiekből kiviláglik, hogy a kétféle felfogás szöges ellentétben áll egymással. Babona és vallás között kontradiktórikus az ellentét,¹⁵ míg az egyes vallások között alapvetően nem ellentmondás van, hanem inkább kontrér típusú ellentét.

Lássuk Schütz Antal felosztását, aki az alábbi leírást adja rólunk: „Ez az ember: mulandóság övezi, és állandóságról álmodik; sodorja az idő árja, és közben nyughatatlan tekintete az örökkévalóság kikötőjét keresi; a halál kíséri minden léptét, és halhatatlanság reménye vagy legalább problémája feszíti keblét. Hiába szól hozzá ezer hangon és ezer színben ez a világ, egy más világ honvágyát nem tudja kiölni belőle. ... Ez a kettősség legmélyebb mivoltában jellemzi az embert: A mulandóság fullajtárja, az idő gyermeke, a halál jegyese, e világ extatikusa egyben a mágnesnek biztonságával ama láthatatlan pólus felé igazodik, melynek neve állandóság, időtlenség, halhatatlanság, másvilág. Ez a négy szó nem mindenestül ugyanazt jelenti, de nem is mindenestül mond mást. Végelemzésben egy dolognak négy oldala, egy gyökérnek négy szála. Ha valamennyit összefogom az örökkévalóság nevével, mondhatom azt, hogy ez az

¹⁴ vö. BRANDENSTEIN, B., *Etika*, Budapest 1938, 35-36.

¹⁵ Bár a vallási jelenséget kíséreni szokták a babonás felfogás és a varázslás, amelyek azonban annak csökevényeként, torzulataként értékelendők.
vö. KUHÁR, F., *Egyetemes vallástörténet I. Ósnépek, őstörténelem, kihalt kultúrák*, Budapest 1936, 10.

ember problémája és egyben konkrét életfeladata: hogyan helyezkedik el tudatvilágunk és életalakításunk ennek a két ellentétes pólusnak, az időnek és az örökkévalóságnak erőterében? Hogyan felel meg az ember a jelenvilág realitásainak és a másvilág követeléseinek? Elméletileg három magatartás lehetséges. Berendezkedhetik az ember úgy, mintha örökkévalóság nem volna; ez a jelenvilágiság. Élhet e világban is úgy, mintha csak a másvilág volna valóság; nevezzük ezt transzcendentalizmusnak. S ha ez a két álláspont egyoldalú, közbül lesz a harmóniára törekvő és ebben az értelemben katolikus álláspont, mely arra törekszik, hogy mindkét pólus érvényesüljön, valóságtartalmának és értékének arányában. Itt persze a hangsúly megosztása megint több változatot teremthet”.¹⁶

Miért változik a hangsúly, esetleg megy odáig, hogy egyik vagy másik pólus tagadott lesz? A félelem, a küzdelmek előli menekülés, vagy épp felső erőktől való oltalom-keresés, harag, dac, bosszú, korszellem, neveltetés, kedély, életérzés, és még oly sok minden befolyásolja ezt. Az örökkévalósággal kapcsolatban más szempontból ismét három magatartásforma lehetséges: a) a nyitottság: azok, akik őszintén hisznek, illetve keresik az igaz és élő Istent. b) a teozófusok és spritiszták magatartása, akik úgy képzelik el a másvilágot, melybe híd vezet és ki-be járhatunk ezen a hídon. Úgy kell értékelnünk e felfogást, mint akik az örökkévalóság árnyékát összetévesztik magával az örökkévalósággal. c) az evilágiság elszánt harcosai, akik vagy ignorálják az örökkévalóságot, vagy tagadják, vagy gyűlölettel fordulnak minden másképp gondolkodó ellen. Mármost mik ennek az evilágiságot valló felfogásnak a következményei? Schütz Antal szerint a nyugati embert eltölti a gyökeres nyughatatlanság és bizonytalanság-érzés, mely „minden szellemi szélbe kapaszkodó idegességben, minden álpróféta után futó kiéhezetségben nyilvánul meg. A mai embernek nincs lelki otthona. Politikai látóhatára kilátás nélküli, gazdasági válsága egyelőre orvosolhatatlan, társadalmi helyzete bizonytalan. ... van azonban egy szellemi öröksége, mely Kelettől mindig megkülönböztette: aktivitása. S ez nem engedi, hogy a mai történelmi válságnak csak passzív szemlélője legyen. De amikor nagy elszántsággal belekap az idő kormánykerekébe, megint csak tapasztalnia kell, hogy kiemelni ezt a világot sarkaiból – ahhoz nem elég az archimédeszi csiga, ahhoz kell egy a jelenvilágiságon kívüli szilárd pont; az idő és változás áramának csak olyan erő tud új irányt adni, mely az örökkévalóságban vetette meg lábát”.¹⁷

További kérdés, hogy az érzékeink által feltáruló világ mögött milyen a valóság természete, vagyis hogy az érzékeink számára adott világ „nem az első és végső valóság, hanem mögötte vagy fölötte, vagy talán burkoltan benne van egy más világ, mely nem színekben és változatokban tárul elénk, nem érzékeinket szólítja, hanem a lélek szemének nyílik meg”.¹⁸ E ponton az emberi

¹⁶ vö. SCHÜTZ, A., *Az örökkévalóság*, Budapest 1937, 8-9.

¹⁷ vö. SCHÜTZ, A., *Az örökkévalóság*, Budapest 1937, 23.

¹⁸ vö. SCHÜTZ, A., *Az örökkévalóság*, Budapest 1937, 28.

szellem az alábbi álláspontokra helyezkedhet: a világ önmagától van (materializmus), és amit belőle látunk az látszat; amit igazán ismerhetünk, az a szubjektum világa. Itt nincs más szellemi lény, mint az ember. A másik felfogás szerint sem az én, sem a világ igazán meg nem ismerhető, ez az agnoszticizmus álláspontja. Végül van a világot teremtő és fenntartó abszolútum gondolata, mely szerint a végső valóság a világtól különböző, önálló, tökéletes szellemi lény.¹⁹ Ez a felfogás a relatívum-abszolútum, vagy teremtő-teremtmény fogalom-párral írja le a teljes valóságot. Itt még tovább bontható a kép, mivel létezik az ún. deista felfogás, mely mintegy tagadja Isten világban való tevékenységét.

Noszlopi László felfogása szerint „a világ létezik és valóság, a metafizika pedig erre a kérdésre akar felelni: mi a lét és mi a valóság? S világ végső mivolta, a lét és valóság lényege az emberi felfogóképesség számára megismerhetetlen, de mégsem teljesen ismeretlen. Lehetséges bizonyos sejtelmekre és analógiákra szert tennünk a világlényeget illetően. (...) A megismerhetetlenek ezt a sejtelmét mármost az ember főleg háromféle úton iparkodik megszerezni, megfogni és kifejezni. A vallásokban ez a sejtelen bizonyossággá szilárdul, hitté. A mithoszokban és egyes költői alkotásokban viszont a művészet ábrázoló vagy szimbolizáló kifejezését nyeri. A metafizikai bölcelet végül fogalmi tudás útján próbálja megközelíteni és megragadni a megismerhetetlenről való sejtelmünket. (...) Bölcelet, mithosz és vallás határai gyakran összefolynak a metafizika területén. Alig van bölceleti rendszer, amely el tudná kerülni, hogy valami fogalmi költészet ne legyen benne, de éppígy nincsen vallás bölcelet nélkül, nincs mithosz vallásos hit nélkül, stb”.²⁰

A vallás lényege tehát úgy fogalmazható meg, hogy szellemi lények lévén, az embereknek életfeladatuk megvalósításához kapcsolatba kell kerülniük az ún. abszolút értékekkel, az esztétikai, logikai és etikai értékekkel és azok személyes megtestesítőjével és forrásával, a szent és szeretettel teljes istenséggel. Ez természetesen felveti az ilyen kapcsolat lehetőségességét, az istenség emberrel való kapcsolatba lépése szándékának ismeretét, valamint az embernek, mint szabad lénynek döntését, mely kinyitja vagy bezárja szellemét, szívét egy ilyen kapcsolat előtt. Ez a szeretet vagy a gyűlölet, illetve a közöny útja.

¹⁹ Ebben a felfogásban az Isten a szép, jó és igaz egysége, vagyis a valláserkölcsei eszmény teljes megvalósultsága, vagyis Isten a feltétlenül szent Való, mert szentségről ott beszélhetünk, ahol „a szeretet, irgalom, kegyelet, önzetlenség, igazságosság, bensőség, eszmény-vallás fönntartás nélkül élettartalomává vált; nemcsak, hanem a maga föltétlenül értékének megfelelő uralomhoz jutott”. Vö. SCHÜTZ, A., *Az örökkévalóság*, Budapest 1937, 190. Itt az ember Istenben találja meg szellemi éhségének forrását, célját.

²⁰ Vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 215-216.

3. A vallás fogalma általában

A vallásban a történelmi tragikumra adott válaszok, mint végső kérdésekre adott végső válaszok tükröződnek,²¹ benne az ember a maga mindenféle képességével és készségével, így az értelem, az akarat, az érzelem együtt formálja a vallást. Mivel az ember társas lény, ezért vallási felfogásának megfelelő vallási közösséget hoz létre, melyben az istenség iránti tisztelet gyakorlatai a kultuszban öltönek testet. Pontosabban az istenség fölismerése és elismerése adja a lényegét a vallási tudatnak.²² Újabb szempont, hogy az embernek igénye és rátermettsége van arra, hogy vallása legyen, melynek „erejében a tapasztalati valóságnak abszolútumban, mint szent alapértékben keresi kiegészítését s benne találja meg a valósításnak is végső szentesítését és erőforrását”.²³ A vallási jelenség tehát nem valami fatálisan téves létértelmezés, pusztán látszat, hanem létünkkel adott dimenzió.

A legtöbb vallásban előfordul politeizmus, legfőbb lény tisztelete, monoteizmus, bizonyos szellemhit, kultusz, vallásos mágia. Ugyancsak megtalálható a vallás és az erkölcs közti szoros kapcsolat. A sokféle vallás különböző típusokba sorolható, ami felveti az igaz vallás kérdését. Így került a probléma-tudatba a pogány és nem pogány vallások megkülönböztetése.²⁴ Ma pogánynak nevezünk azokat a vallásokat, melyek nem tartoznak az etikai monoteizmus fogalma alá. E két vallás közti alapvető különbség abban áll, hogy az etikai monoteizmus személyes és teremtő Istenben hisz, addig a pogány vallások mind panteisták. Ez a vonás azt jelenti, hogy örök és alapvető ellentét van a két vallási felfogás között.²⁵

Isten „a vallásos lélek előtt úgy jelenik meg, mint mérhetetlenül felette álló és ezért végtelenül távoli és távolító s egyben mint legbensőbbben közelálló és vonzó valóság. A mérhetetlenül távoli Isten az értelem előtt úgy jelentkezik, mint fölfoghatatlan és kifürkészhetetlen Való, aki előtt alázatos hittel kell meghódolni; az érzelem előtt mint érinthetetlen szent fölség, mely sújt és büntet, mellyel szemben alázatnak, félelemnek, bánatnak van helye; az akarat előtt mint mindenható, győzhetetlen parancsoló, akinek föltétlen alávetéssel tartozunk. A mondhatatlanul közeli Isten pedig az értelem előtt úgy nyilvánul meg, mint a

²¹ Ha nincsenek végső kérdések és válaszok, nincs egységes cél, ami összefogja az emberi identitást, akkor lemondunk a lét értelmességéről.

²² A vallás tehát tudati kérdés, azaz normatív jellegű. A vallásos tudat egyrészt a lélek belső állapota, másrészt külsőleg is kifejeződik. A vallási tudatban minden tudatfunkció megtalálható. Így a) a képzetek, mint pl. a mítoszok, a hallomások, a látomások, b) az eszmék: istenség, szellem, üdvösség, bűnösség, c) az érzelmi tények: a félelem, a tisztelet, az öröm, a szeretet, d) az érzelmileg színezett állásfoglalások: hit, kétség, remény, odaadás, e) erkölcsi állásfoglalások, értékelések. Ami külső kifejeződést illeti, ez a vallásos magatartásban, a szimbólumokban, a kultikus életben, erkölcsi viselkedésben, stb. mutatkozik meg. Vö. KÜHÁR, F., *Egyetemes vallástörténet I. Ósnépek, őstörténelem, kihalt kultúrák*, Budapest 1936, 8-9.

²³ Vö. SCHÜTZ, A., *Titkok tudománya. Korszerű hittudományos dolgozatok*, Budapest 1940, 12.

²⁴ Ez a kereszténység számára alapvető teológiai kategória, melyről „mindaddig nem mondhat le a nem-keresztény szóhasználat javára, amíg fenntartja azt az igényét, hogy Jézus Krisztus óta minden ember számára a kereszténység az abszolút vallás (az Egyház történeti és intézményes megjelenésének vonatkozásában is)”. Vö. RAHNER, K. – VORGRIMLER, H., *Teológiai kishoztár*, Budapest 1980, 570.

²⁵ Vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 235-236.

tiszta fényben ragyogó teljes igazság, mely az elmének páratlan megvilágosodás; a szív előtt mint szeretet, irgalom, igazságosság, mely nyugtat, váltságot és kegyelmet szerez; az akarat előtt mint legfőbb jószág, érték és szentség, amely odaadást, imádást, reményt, szeretetet vált ki”.²⁶

3.1. A vallások eredete és az istenhit forrása

A vallástörténeti kutatások szerint a monoteizmus a vallási jelenség ősi és eredeti formája. Ebből adódóan pszichológiailag „sem vezethető le mágiából, fétisizmusból, animizmusból, politeizmusból vagy pantheizmusból”.²⁷ Ha feltesszük, hogy az ember megjelenése azt jelenti, hogy eleve szellemi lény, aki tud értelmesen gondolkodni, tehát logikai-kauszális jellegű aktivitása van. Így a világ tényleges létét az első ember épp tapasztalatára értelmesen reflektálva vezette vissza annak okára, a Személyes Teremtőre.²⁸ A kérdés mármost az, hogy akkor ma miért nem ez a helyzet? Noszlopi László úgy magyarázza, hogy általában az ember képes erre a fenti komoly gondolkodásra, de nem mindenki, s egyrészt keletkezett és keletkezik egy felszínes megfontolás e területen is, melyben a mítoszalkotó fantázia viszi a vezér szerepét, másrészt az etikai természetűnek megismert Teremtő kellemetlen tényező a rosszra hajló emberi természet számára. Ezért alakult ki a vallás több-kevesebb mértékű elfajulása. A vallásnak tehát szellemi eredete van, mely az istenséget, mint ősigazságot, összepséget és ősjóságot tiszteli. A vallás kultúrát alkotó elem, s az igazi kultúra a vallási élet számára sok-sok táplálékul szolgál.

4. A vallás fogalma a keresztény világnézetben

Hogy vallási magatartás jöjjön létre, ahhoz az embernek legalább homályosan, sejtésszerűen meg kell győződnie, hogy van felsőbb, titokzatos, szent hatalom, melytől ő és a világ gyökeresen függ, mely az ő útjait és a világ sorsát tudja befolyásolni és irányítani; nemcsak, hanem tudomásul veszi az ő szolgálatait és szükségleteit, s azok tekintetbevételével intézi az ő sorsát és a világ folyását. Más szóval egy világfölötti hatalom személyessége, a *személyes*

²⁶ Vö. SCHÜTZ, A., *Dogmatika I.*, Budapest 1937, 6.

²⁷ Vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 265.

²⁸ Az első ember tehát azt ismerte fel, hogy az okozat okot követel. A „cél gondolata felteszi a végcél eszméjét. A mulandóságot az örökkévalóságra, a változást a változatlanra, az esetlegest a szükségképire, a végezt a végtelenre, a feltételest a feltétlenre, a korlátozottat a korlátlanra, a részt az egészre, a sokat az egyre, a tökéletlent a tökéletesre vonatkoztatva vagyunk csak képesek felfogni. Nincsen relativum abszolútum nélkül: ez az intellektuális alapbelátás az Isten-eszme eredete, ezen alapulnak az Isten-bizonyítások is. ... A Mindenséggel szemben kérdezhetem: Miért épp ilyen a valóság, és miért nem más? Tudom továbbá, hogy önmagam nem teremtettem, noha szabadsággal rendelkezem. Aki teremtett engem, az közelebb áll hozzám, mint önmagam. Amikor szabad vagyok, egészen önmagam vagyok, akkor sem vagyok tehát egészen önmagam és a magamé. Ez a gondolatmenet aztán vagy dachoz vezet a létezés gyökerével szemben, vagy pedig bizalomhoz és odaadáshoz a Megfoghatatlan iránt. (...) Ezért nincsenek teljesen vallástalan emberek. Ha a vallásosságot elnyomjuk, a tévelygés, babona és okkultizmus lép fel pótlék gyanánt.
vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 272-273.

Isten a szó alapértelmében vett minden igazi vallásosságnak alapföltétele. Ahol a vallási magatartás nem személyes Istenhez igazodik, de megmarad az a sajátossága, hogy tapasztalatontúli, transcendens valamit ismer el mint létnek, kivált az emberlétnek értelmét, célját és irányítóját, ott *analog vallásról* beszélhetünk. Ilyen elsősorban a panteisták vallásossága; még lejjebb állnak a vallási lépcsőn mindazok, kik a világegyetem és az élet törvényszerűségét vagy összefüggését, avagy az emberiség haladását, az államot, nemzetet, fajt tekintik ilyen felső lénynek (*álvallások*); továbbá akik egy kultúrprogramtól vagy kultúrjelenségtől, pl. a gazdasági rend megváltoztatásától (szocialisták), a zsidó kérdés megoldásától, vegetarianizmustól, spiritizmustól stb. várják minden baj orvosságát és benne látják életük célját (*pótvallások*). Megtörténik, hogy a vallási magatartást jellemző bízó önodaadás már csak abban éli ki magát, hogy hadat üzen minden vallásnak (*negatív vallás*, amilyen a bolsevista ateizmus, a beszbozsnik)²⁹.

A vallási élet azonban egyéb különböző okok miatt is torzulást szenvedhet, főleg azért, mert a legtöbb emberben nincsenek egyensúlyban a lelki és szellemi alapképességek és hajlamok. Általában a legerősebb hajlam és képesség lesz a vallási élet vezére. Ez vagy elnyomja a többi hajlamot és képességet, vagy inkább összefogja. Ennek megfelelően, ha a vezérképesség és hajlam inkább csak összefogja a többit, akkor a vallási magatartás megőrzi hitelességét, de típusokra bomlik. Akikben tehát „az értelem viszi a vezérszerepet, azok alkalmasak és hajlamosak arra, hogy különös erővel ragadják meg és dolgozzák fel a vallás értelmi elemeit; s lesznek belőlük spekulatív teológusok, vallásbölcselek, és ha bennük a vallásos gondolkodás ereje nagy lendülettel és intuitív érzéssel párosul: látnokok és próféták.³⁰ Az akaratemberek természetesen a vallásosság törvény és erkölcs jellegű mozzanatai felé tájékozódnak; ezekből lesznek a jó lelkipásztorok, vallási nevelők és szervezők, a karitás hősei; az intenzív akarattal szövetkező lendület és átfogó szeretet adja az apostolt. A szívbembereket megfogja a vallás érzelmi világa; igazi otthonuk a liturgia; közülük kerülnek ki a vallási művészek és az olvadó misztikusok. A többi karakterológiai típus természetesen reá tudja nyomni bélyegét a vallási magatartásra. Így a kifelé forduló ember (az extrovertált) a vallásosságában is különösen a szervezés, akció, a vallásilag inspirált kultúrmunka (iskolaügy, politika, társadalmi szervezés) embere lesz; viszont a befelé forduló

²⁹ Vö. SCHÜTZ, A., *Dogmatika I.*, Budapest 1937, 4. Részletesebben elemzi Schütz Antal ezt a tipológiát: Van tehát az igaz vallás, mely a személyes, teremtő és egyedüli Istenben hisz. A többi vallás tárgyilag téves. Ezen belül vannak a hamis istenek (politeizmus). A politeizmus, különösen etikai jellegű formában megőrzi valamelyest az igaz Isten arcának néhány vonását, transzcendenciáját, személyes jellegét pl., bár téves, mégis élő és alakító erejű, tehát a benne őszintén hívó embert felemeli. A másik istenfélék a bálványok, vagyis a pót-istenek (valláspótlékok). Ezek a tapasztalati világnak részben vagy egészében való istenítése, éspedig kétféle módon: az egyik az egyetemes világistenítés, tehát a vallási monizmus, a másik pedig a részleges világistenítés, mely a humanizmust és annak eszméit teszi meg imádás tárgyává. Ide sorolhatók pacifizmus, jóléti társadalom eszméje, antialkoholizmus, tudományos technikai forradalom, haladás. Vö. SCHÜTZ, A., *Titkok tudománya. Korszerű hittudományos dolgozatok*, Budapest 1940, 8-10.

³⁰ Vö. BRANDENSTEIN, B., *Etika*, Budapest 1938, 259.

(introvertált) szívesen vonul a magába mélyedés, vallási önelemzés, csöndes elmélyülés szigetére. Az optimista lelkületű ember fogékonyabb a vallási élet vizsgálatára, emelő, tette serkentő mozzanataira; viszont a pesszimista és sűrűvérű a komoly, sőt a komor mozzanatokra ragadja meg, és szigorú aszkézisre világkerülésre hajlandó”.³¹

Ha ellenben a vezérképesség és hajlam elnyomja a többit, akkor a vallási élet torzulatairól beszélünk, egyénre és közösségre vonatkoztathatóan. Így „az értelmi emberből könnyen lesz valláshamisító vagy egyenest vallástagadó racionalista (vagy agnoszticista); amennyiben megmarad vallásosnak, könnyen dogmatorzító teozófus vagy dogmatagadó és hamisító eretnek válik belőle. Az akaratember abban a veszedelemben forog, hogy vallástagadó eticista lesz, vagy amennyiben megmarad vallásosnak, kesernyés és kegyetlen zelóta vagy reformer lesz belőle. A szívember könnyen álmisztikába vagy hisztériás érzelgősségbe téved. A magába forduló ember a vallásos életében is könnyen külön utakon jár és szekta-alapító lesz, nem egyszer akarata ellenére is; a kifelé forduló könnyen elkülsőségesedik és hovatovább a vallásban csak szervezést, törvényt és jogrendet lát. A pesszimista könnyen válik világtagadó apokaliptikussá vagy kiliasztává; viszont az optimistát a filiszterség és szaduceusság veszedelme kerülgeti, aki élvezni akarja a világot is és a vallás reményeit is”.³²

Mindezekben a torzulatokban máris ott van a vallás hamis felfogásának lehetősége, illetve az ennek megfelelő hamis vallásgyakorlás. Nagy vonalakban az alábbi téves vallásfelfogásokkal találkozhatunk, akár a múltban vagy a jelenben, illetve a jövőben: gnoszticizmus, eticizmus, a pathizmus és a ritualizmus. Ami a gnosztikusokat illeti, ők „a vallásban Istennek vagy éppen csak titkos dolgoknak valami felsőbb, kiváltságos megismerését látják; így Indiában a vedanta-filozófusok, a keresztény világban a 2. és 3. századi gnosztikusok, napjainkban a teozófusok. Az eticisták a vallás lényegét az erkölcsi előírásokban és gyakorlatokban látják; így Kong-tsze, Buddha, a sztoikusok, Kant, napjainkban is néhány közéleti ember, akik a vallással kapcsolatban mindig csak keresztény erkölcsről beszélnek. A pathisták, akik a vallást kizárólag a szív ügyének tekintik. Szerintük az független attól, milyen gondolataink vannak Istenről, üdvösségről, lélekről stb., hanem jórészt attól is, milyen az erkölcsi magatartásunk. (...) a ritualisták, főként a valláshistorikusok a vallás lényegét külső magatartásokban, kivált a vallási közösség által kialakított szertartásban látják”.³³

A keresztény világfelfogás tehát egyrészt szembesíti magát minden más vallással, kimutatva az azzal való összeegyeztethetőségét vagy össze nem egyeztetettségét, másrészt a saját felfogását osztók hiteles vagy hiteltelen vallásgyakorlását, vallási felfogását is tévedésmentesen ítéli meg. Ha abban a

³¹ vö. SCHÜTZ, A., *Dogmatika I.*, Budapest 1937, 6.

³² vö. SCHÜTZ, A., *Dogmatika I.*, Budapest 1937, 7.

³³ vö. SCHÜTZ, A., *Dogmatika I.*, Budapest 1937, 7.

tudatban van, hogy birtokolja az igaz vallásfelfogást, s e szerint él, akkor nem is tehet másképp, mint mindenütt vagy magára ismer, vagy tőle idegen szellemet érzékel.

5. Pogányság a kereszténység előtt, alatt és után

Mindenekelőtt foglalkoznunk kell a mai vallásosság arculatával. Az első, amit megállapíthatunk, az a különböző vallási és vallásinak mondott információk gyors cseréje, vagyis kölcsönhatása. Ennek pedig „első és közvetlen következménye egy nagy endozmózis: a különféle vallások sajátos eszményeinek, erőinek, értékeléseinek kölcsönös beszivárgása és beszüremkedése. És így megindul egy új szinkretizmus,³⁴ hasonlíthatatlanul nagyobb arányú, mint az, amelyben először lehetett történelmi arányokban tanulmányozni a vallási keveredés jelenségeit, értem a hellenizmus vallási folyamatát, melynek utolsó hulláma a kereszténység megjelenése idejében az Imperium életébe belevetette a misztérium-vallásokat”.³⁵ Ez a közeg kedvez a vallási relativizmusnak, ami azt jelenti, hogy minden vallás egyformán jó és hogy ki-ki belátása szerint ahhoz a valláshoz csatlakozik, amelyikhez kedve van. Ezt segíti a vallásszabadsághoz való alapjog hangoztatása, annak kötelesség dimenziója mellőzésével.

Mint már fentebb jeleztük, a pogány vallások elvetik a világmindenségtől különböző teremtőt, következésképp azt a fajta etikai istenszolgálatot, amit a vallásos hit hitelességeként hirdetnek a monoteista vallások. Ennek az elutasításnak sokféle oka lehet, tudatlanság, vagy épp a tudatosság, mely nem

³⁴ A szinkretizmusnak jó leírását adja Zubriczky Aladár: „Szinkretizmus tulajdonképpen két küzdő fél egyesülését jelenti egy harmadikkal szemben. ... Szinkretizmusnak nevezik továbbá tágabb értelemben a különböző bölcséleti rendszereknek módszer és kritika nélkül való keveredését, amelyben az ellentétes elvek egymást át nem hatják és ki nem egyenlítik”.

vö. ZUBRICZKY A., *Párhuzamok a kereszténység és más vallások között*, Budapest 1910, 72.

³⁵ vö. SCHÜTZ A., *Titkok tudománya. Korszerű hittudományos dolgozatok*, Budapest 1940, 29-30. A szinkretizmus, mint a kereszténység összebékítése más vallásokkal, nem új jelenség: „A 13. századot méltán nevezték a keresztény reneszánsz korszakának. Benne játszódtak le ugyanis a klasszikus pogánykor és a kereszténység gondolatvilágának oly összeegyeztetése, amely sem az egyik, sem a másik romlását, hanem mindkettőnek megtermékenyülését és újjászületését vonta maga után. Három ilyen irányú kísérletet ismer a történelem. Az első az újplatonizmusé volt, amely a haldokló pogányságot akarta a keresztény igazságok által föléleszteni. Az alapgondolat hamis volt, mivel a mozgalom a pogány vallás tarthatatlan elemeinek megmentésére irányult. Ezért a végeredmény is csak egy kalandos és önmagában összeomló világnézet lehetett, amelyet még későbbi és egészen a keresztény világnézet szolgálatában álló formájában is az utóbbi elhomályosodásának veszedelmét rejtette magában. A másodikat reneszánsz néven ismeri a történelem s irányzatában és eszközeiben éppoly hibás volt, mint az első. A kereszténység elpogányosítását tűzte ki céljául s ha az ebben rejlő öserő nem állt volna ellen, illetve ha az ilyen háttérbe szorulás egyáltalában összeférne vele, Európa elpogányosodása sokkal nagyobb mérvű lett volna, mint ez a valóságban megtörténhetett. Mindkét irány hibáját a szinkretizmusban kell keresnünk, amely az összeegyeztethetetlen elemek erőszakos egybeforrásztására törekszik. Ezzel szemben a harmadik kísérlet a szintézis útján járt, amennyiben felkutatta mindkét gondolatvilág örök értékeit, megtisztította azokat a kortörténeti vagy az ismeretet egyébként elhomályosító elemektől s egy az egész lehető emberi ismeretet felölelő, ellentmondás nélküli összegzésben állította a szemlélő értelem elé. Ez a 13. század reneszánsza, amely a keresztény tudományosságnak új és azóta el nem hagyott, sőt többé el nem hagyható irányt szabott”. Vö. HORVÁTH, S., *Aquinói Szent Tamás világnézete*, Budapest 1924, 5-6.

akarja fegyelmezni magát, nem akarva beállni a magasabb szellemi értékek szolgálatába.³⁶ Bizonyos értelemben pogány az a mentalitás is, amely csak szóban mond igent az etikai monoteizmusra, de életvitele cáfolja azt (ezek a megkereszteltek, de nem hívők). Ez lenne kispolgári, farizeusi felfogás, melynek sok faja van.³⁷

A pogány vallások panteista alapja sokféle konkrét formát ölthet,³⁸ de megegyeznek abban, hogy a külön egyéniségtől való megszabadulást kísérik meg. Így „a sztoikus szenvedélymentesség, felülemelkedés az élet bajain, közöny, elvonatkozás velük szemben, s buddhisták nirvána-tana a legkifejlettebb formái a pogány vallásos érzületnek, amely a tekintetet az éntől elfordítja, és az embert a természettel egynek érzi. ... Sajátos jelensége a különböző pogány vallásoknak a lélekvándorlás, akár, mint egyes egyiptomi és perzsa tanokban, a halott lelkének egy életben maradt lelkébe való beolvadása formájában, akár a tulajdonképpeni, hindu lélekvándorlás gyanánt.³⁹ (...) A szó szűkebb értelmében

³⁶ A hittel alapvetően nincs problémája a mai embernek sem, mert „a hitben ma sincs hiány, ma is nagyon jól s könnyen tudnak hinni az emberek. A mi dogmatikánk se okozna nekik nehézséget tanai miatt, erre is telne az ő hitükből, ha a puszta elméletnél maradna. Hanem van annak egy különös bökkenője. A természetfeletti jellege talán, az, hogy ki van nyilatkoztatva s nem az emberi ész találmánya? Nem, hanem valami más. ... Abból a katolikus dogmatikából egy erkölcsstan folyik, mely az embertől összes tetteit, de még a legtitkosabb gondolatait is számon kéri s a számadást a tálvilágra téve át, a mennyország mellett pokollal is fenyeget. Azt követeli az embertől: ha így hiszel, így is kell élned! Nem az az oka tehát a modern ember vonakodásának, hogy nem szeret hinni; hanem oka a katolikus erkölcsstan. ... Aki különben oly könnyen hisz, ráfogja a kereszténység tanaira, hogy nehezen hihető, hogy ők tartják vissza a hittől, holott pedig szívében, azaz az erkölcsiben rejlik vonakodásának az igazi oka”.

vö. DUDEK, J., *Dogmatikai olvasmányok*, Budapest 1914, 11.

³⁷ vö. NOSZLOPI, L., *A megghamisított szellem korszaka*, Budapest 1947, 33-63; 115-138.

³⁸ Ugyanez Molnár Tamás véleménye is: „Különböző változatokban, de tulajdonképpen valamennyi pogány vallás panteista. A világmindenség mindaz, ami van, s mivel tapasztalataink szerint igen kicsiny részei vagyunk ennek a teljességnek, levonjuk a következtetést, hogy rejtett erők játékszerei vagyunk. Potenciális áldozatokká válunk, ha csak meg nem tanuljuk, hogy engeszteljük ki őket, s nyerjük el kegyüket, hogyan manőverezzünk, hogy tönkre ne tegyenek bennünket. Harc a fennmaradásért: ilyen az élet a pogány kultusz szerint. A pogány bölcsesség kísérlet az evilági élet megértésére, s az emberi lények megfelelő elhelyezésére az erők rendjében. Nem a kiengesztelés művészetének elsajátítása, hanem olyan lelkiállapot, amely elismeri az emberiség körül és az emberiségben kavargó erők összeütközését, s kidolgozza annak módját, hogyan lehet együtt élni velük. Az eredmény a belső élet nyugalma: a bölcs, aki egyforma távolságot tart a kavargó erőktől, belsőleg semleges s csak az énnel van elfoglalva, mivel a külvilág kezelhetetlen, többnyire ellenséges és alapvetően jelentés nélküli. ... a pogányság feltételezi, hogy a mindenség él. Maga az isteni létező, s ez a világlélek az egyetlen igazi létező – másik nincsen. Elpusztíthatatlan, nem teremtett, nincs kezdete és vége. Ez az isten vagy világlélek a világban és a világ által teljesedik be; a teremtmény egylényegű a teremtővel. Az új pogányok számára logikus, hogy az emberiséget teszik az immanens létező helyébe, aki minden esetben teremtő és teremtmény egysége. ... az ember így abszolút úr, a történelem és a civilizációk démiurgosza, aki tetszés szerint hozza létre és rendezi át a dolgokat. (...) A démiurgosz újrendezi az emberi sorsot, átértékeli az erkölcsi szabályokat, amelyek szerint élünk. Az új pogányság emberfeletti embere már nem elégszik meg a passzív pogány bölcs szerepével, azzal, hogy bölcsen távol tartsa magát a világtól. Sürgető szükségét érzi, hogy átrendezze az ellentéteket, amelyeket a kereszténység fogalmazott meg a bűn és a szent élet, természet és természetfeletti, emberiség és Isten között, s egyetlen új ellentétet váltsa fel ezeket: a nyáj szemben a kivételesen heroikus egyénnel. Ez erkölcstelen felosztás. ... A régi erkölcsöt eltörlik, s mivel nem valamilyen újjal váltják fel, a démiurgosz tulajdonképpen jón s rosszon túl van”.

vö. MOLNÁR, T., *A pogány kísértés*, Budapest é.n. 155-156. Ennek a felfogásnak beláthatatlan következményei lesznek: a teljes gatlástalanság és anarchia.

³⁹ A”hindu vallásosság ... a lélek halhatatlanságáról eleve meg van győződve, nem erre vonatkozólag vágyik biztosíték után, hanem, ellenkezőleg, azt óhajtja, hogy ne tartson örökké a lélek saját léte, a külön én, hanem egybeolvadhasson az őslétezővel”.

vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 239.

vett lélekvándorlásnak viszont részben az elmúlásvágy, részben a fausse reconnaissance-nak a déjà vue-nek élménye a magyarázata. Utóbbi az az érzélem, amely néha teljesen ismeretlen, soha nem látott vagy hallott dolgoknál fog el bennünket, és azt sugalmazza, hogy az először látott táj, tárgy, személy, stb. ismerős, mintha már láttuk volna. ... A keresztény vallás viszont nem az egybeolvadásnak, hanem a szeretetnek par excellence vallása. A szeretet is az én odaadása, mintegy feladása, mégis, itt az én megmarad és gazdagodik a másik énnel, amely a szeretetben feltárul számára. A keresztény ember ezért énjére gondot fordít, felelősnek érzi magát lelkéért, és vigyáz, hogy annak kárát ne vallja. A kereszténységben szemléli magát az ember először belülről, biográfiaileg, a természettől különváltva, beleállítva a történetbe. A keresztény ön-elemzésben ezért a modern lélekismerésnek is termékeny csírái rejtőznek. Egyik fölénye a többi vallással szemben, hogy a legemberismerőbb vallás, ismeri az embernek nagyságát és gyarlóságát. Amin azonban a kereszténység fölénye leginkább nyugszik, az Jézus Krisztus utolérhetetlen személyisége, továbbá az a körülmény, hogy Jézus történeti személyiség, szemben más vallások alapítóival, akiknél még ez utóbbi sem biztos. Sőt, a kereszténységet (...) az összes vallások legmagasabbrendűjének, a lehetséges legmagasabbrendű vallásnak tekinthetjük. ... A kereszténység fölényét épp az a körülmény is bizonyítja, hogy más vallásoknak magasatos és becses tanait, tételeit a legalkalmasabban szintén keresztény formában fejezhetjük ki, mindezeket tehát a kereszténység magában foglalja. ... A protestantizmus a vallásosságban a súlyt az egyéni, szubjektív oldalra helyezi, a vallásosság egyéni formája, a katolikum viszont az egyénfelettit is képviseli. Másik nevezetes különbség katolikus és protestáns kereszténység között, hogy amíg a protestantizmus merőben természetes elfogadása és magyarázata a kereszténységnek, addig a katolikum a természetfeletti elemet hangsúlyozza, és abban hisz. Ha továbbá van természetfeletti kegyelem, akkor kell lennie sátáni kísértésnek, ördögi befolyásnak is. A rossz nem csupán örökléses elfajulás, idegbaj, nem is egyedül a szociális helyzet és környezet terméke, a kísértés nem érzéki vágyódás. Viszont a jó sem pusztán egészségügyi tanítás vagy társadalmi célszerűség, amelyet az intellektus helyes következtetés útján ismer fel. A katolikum szerint az erkölcsi élet mivolta a kegyelem és a sátán harca az emberi akaratért”.⁴⁰

A kereszténység előtti pogány gondolkodó igencsak eltérően gondolkodott a keresztényhez képest az emberi lélekről. Azt a világlélek részének tartotta, vagy valami finom anyagi valóságnak, vagy az isteni szellem olyan részének, mely arra törekszik, hogy visszatérjen eredeti helyére, de ez nem erkölcsi jellegű tisztulással (érdemszerzés) történik, hanem a vándorlás közbeni tisztulással. Ezzel szemben a keresztények abban hisznek, hogy a lélek Isten teremtő beavatkozásának műve, mely szabad, s nem a test börtönében van, hanem a testtel lényegi egységben, azaz nem kell onnan menekülnie. Szabad volta miatt

⁴⁰ vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 238-241.

van erkölcsi felelőssége. Ez a felfogás érteti meg a munka érdemszerző voltát, vagyis istenszolgálat jellegét.⁴¹

A kereszténység ugyancsak képtelen átvenni az örök visszatérés elméletét amint a lélekvándorlásét, vagy a rossz anyagét. Éspedig azért, mert a keresztény álláspont veleje az, hogy Isten mindenható teremtő a potentia ordinata értelmében (nem az absoluta szerint), és szeretetből, tehát szabadon teremtette a világot. A pogányok viszont azt gondolták, az istenek természeti erők, akik egymással is küzdenek, s az anyag felett nincs igazi hatalmuk. Hasonló módon a bűnbeesés problémája is szöges ellentétben áll a két felfogásban: a pogányok szerint a bűnbeesés a világ bukása, pusztán azért mert létrejött, s mögötte az istenséget okolja. A keresztény felfogás szerint a bűnbeesés az ember hibája.⁴² Az idő és a történelem felfogásában is hasonló a két felfogás közt a különbség. Ugyancsak jelentős a különbség magában a hit aktusában a két felfogásban. A szó igazi értelmében csak ott születhet hit, remény és szeretet, ahol személyek kommunikálnak egymással. Ezért a hitet „a transzcendens Isten váltja ki, aki megköveteli, hogy népe elfogadja racionálisan bizonyíthatatlan igazságokon alapuló ígéreteit, s ezeknek szentelje életét. A hitet a személyes Isten erősíti meg, aki a belé vetett emberi hitet egzisztenciálisan azzal alapozza meg, hogy eleven bizonyítékát nyújtja az emberek és a világ iránti elkötelezettségének. A görögök nem ilyen Istent ismertek”.⁴³

Ezekkel az eszmékkel találta szemben magát a kereszténység, s mindabban, amiben magára ismert a pogány vallás eszmei magvaiban, azzal megvilágította a saját felfogását, hidat verve önmaga és a más vallások közé. A sikerének titka azonban az ember alapvető egyenlőségéről, testvériségéről és szabadságáról való tana, s ennek társadalmi következményeinek megvalósítása adta, vagyis az etikum, az abszolút értékek szolgálata. Amikor ez az elevenség veszít erejéből, amikor túl sok emberi elem (egyébként tisztességes) kerül be a keresztény vallási életbe, akkor gyengül a kereszténység vonzása. Másik tényező, amivel a világ végéig számolnia kell Krisztus követőinek, hogy a gonoszság erői nem nyugodnak bele vereségükbe, hiába tudják, hogy a háborút elvesztették. Mivel a kereszténység felfogása szerint Isten szabadon vállalt és értelmes meghajlást vár (a búza és a konkoly hasonlata), a keresztények számára ez az isteni parancs megállj-t jelent a fanatikus és erőszakos térítés számára. Ezért a pogány felfogás és annak kísértése a világ végéig jelen lesz a történelemben.

Kérdés tehát: Mely erők készítették elő a keresztény századok alatt a pogányság újabb hódítását, avagy mik gyengítették meg a keresztény eszmékbe vetett hitet? Erre a kérdésre röviden úgy válaszolhatunk, hogy a humanizmus és előfutárai, Joachim a Fiore (a szentlélek korszaka), Nicolaus Cusanus (a panteizmus előfutára), és Pico della Mirandola (a vallási relativizmus

⁴¹ vö. MOLNÁR, T., *A pogány kísértés*, Budapest é.n. 60.

⁴² vö. MOLNÁR, T., *A pogány kísértés*, Budapest é.n. 62-63.

⁴³ vö. MOLNÁR, T., *A pogány kísértés*, Budapest é.n. 78.

előfutára),⁴⁴ majd a duplex veritas elve, mely a hit és az ész harmóniáját széttörte és a kereszténységen belül egy fideista és egy racionalista irány keletkezett.⁴⁵ Majd Macchiavelli kodifikálta a hatalom megszerzésének és megtartásának szabályait, melyben az etika nem kapott helyet. Ezzel az állam elindult a deszakralizáció lejtőjén, mely önmagát és az egyházat is meggyengítette ezzel a mentalitással. Ehhez csatlakozott a negatív teológiába burkolódzó álmisztika, mely szerint Isten egészen más, és nem ismerhető meg számunkra. Ebben az állításban jóllehet nagy igazság van, de vele együtt az is hasonló erővel hangsúlyozandó, hogy Isten megismerhetősége valós számunkra, és hogy az üdvösséghez szükséges és elégséges módon megismertük az egy igaz Istent. Ezek a folyamatok végül egy kereszténység utáni új pogánysághoz vezettek, s ma ebben a korban élünk.

És ez a mai, tehát kereszténység utáni pogányság, nem akarja vállalni azt a nagy küzdelmet, ami az erkölcsi állapot létrehozásához és tökéletesítéséhez szükséges,⁴⁶ ezért vagy teljesen elutasítja a vallásos létértelmezést (ateista vallás, vallás nélküli vallás), vagy előszeretettel fordul a humanizmushoz, a szinkretizmushoz, a mágiához, az okkultizmushoz, vagy valamely pogány valláshoz. A kereszténység után az Istenember megvetése gyakorlatilag isten és ember, a valódi humánus megvetését hozza maga után. És jön helyette egy torzó, amit emberistennek nevezhetünk.

A kereszténység utáni pogányság egyúttal okkultistává is válik, amiről már tudjuk, hogy valláspótlék. Erről a jelenségről csak röviden szólunk, mivel oly nagy anyag, hogy külön önálló tanulmány tárgyát képezi.⁴⁷ Az okkultizmus lényegét a metafizikai gondolkodással történő összevetésből nyerhetjük legjobban. A megismerhetetlent a titokzatosság köde veszi körül, mégis a két felfogás gyökeresen különbözik egymástól. A „metafizikum a végső, a lényeg, amely egyúttal egyetemes, világot átfogó is, okkult ellenben a titok, mint ilyen, a meglepő, az ijesztően vagy jótékonyan kiszámíthatatlan. Az okkultizmus a természet lényegének a kifürkészhetetlent tartja, a dolgokban a kiszámíthatatlant nézi”.⁴⁸ Az okkultizmussal kapcsolatban feltétlenül meg kell említenünk a

⁴⁴ vö. MOLNÁR T., *Keresztény humanizmus*, Budapest 2007, 25-47.

⁴⁵ vö. MOLNÁR T., *A pogány kísértés*, Budapest é.n. 80.

⁴⁶ A pogány istenek erkölcstelensége ugyanis lehetővé teszi azt, hogy a pogány ember könnyen megszabaduljon at erkölcsi tehertől, ami távlataiban egy értékmentes gondolkodást fog meggyökereztetni. Ennek pedig további következménye az lesz, hogy az emberré válás fő csapásiránya nem az erkölcsi javulás, s a nyomában járó helyes önfegyelem lesz, hanem az értelmi, lélektani és biológiai tulajdonságok fejlesztése, melyet az etikai relativizmus és az erőszakos cselekmények szaporodása kísér. Mert a pogány istenek nem mások Hegel szerint, mint az emberi akarat és vágy felnagyított és elképzelt vetületei. Ez a jón és rosszon túl levés veszélyes állapota, melyet valamely pogány isten szentesít. És ebben áll az új pogányság lényege, mely nem a múlthoz és annak isteneihez akar visszatérni, hanem új valóságfelfogást akar elterjeszteni.
vö. MOLNÁR, T., *A pogány kísértés*, Budapest é.n. 141, 145.

⁴⁷ Erről bővebben lásd: GOMEZ PÉREZ, R., *Az okkultizmus inváziója*, Budapest-Bécs 1996; NOSZLOPI, L., *A titkos erők és tanítások lélektana*, Budapest 1997; TRIKÁL, J., *Az okkultizmus bölcséleti szempontból*, Budapest 1931; WOLKENBERG, A., *A teozófia és antropozófia ismertetése és bírálata* (Szent István Könyvek 2), Budapest, 1923; WOLKENBERG, A., *Az okkultizmus és spiritizmus múltja és jelene* (Szent István Könyvek 3-4), Budapest 1923.

⁴⁸ vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 276.

démoniság kategóriáját, legalábbis úgy, ahogy azt Goethe fogta föl. E felfogás szerint a démonikus „nem isteni, mert ész nélkül valónak látszik, nem emberi, mert nincsen intellektusa, nem ördögi, mert jótékony, nem angyali, mert néha kárörömet lehet nála észrevenni. Hasonlít a véletlenhez, mert nem következetes, rokon a jövőbe-látással, mert összefüggés van benne. Rendelkezik mindazon elemekkel, amelyek bennünket körülvesznek, kiterjeszti az időt, és összevonja a teret. Csak a lehetetlenben leli kedvét, a lehetőségeket megvetéssel taszítja el magától. ... Goethe nem keresi a démonikusot, de tapasztalja és respektálja. A spiritizmus, theozófia és hasonló irányok ellenben, mint anyagot használják, épülésre és borzongásra, sóvárognak rá és kéjelegnek benne. Ennek a démonikusnak élménye a középpont az okkultizmus minden formájánál, ez az okkultizmus alapja és értelme, lényege”.⁴⁹ Az okkult világgal való ismerkedés démoni tehát, és fő pszichológiai jelensége az öntudathasadás, a személyiség megkettőzése, ami határterülete a betegesnek és a normálisnak. Mivel „az okkultizmus a nem-okkult világ megszokottságában valami nyárspolgárit, filiszterit érez, a természet e nem okkult rendjének, a lét törvényeinek tudatát nappali tudatnak nevezi és nyárspolgárian beszűkült tudatnak tartja, amellyel szemben éjszakai tudatról beszél. Utóbbinak eleme a homály, a titok. A nappali tudatot és ént akarja kiterjeszteni az okkultizmus a határtalanba, akár sötét irányban, az irtózatossá felé, akár pedig átszellemült, megvilágosodott irányban, a magasztos felé”.⁵⁰

A meggyengült és meggyengített kereszténység talaján tenyészik ez a pótvallás, mely arra a hitre alapozódik tehát, hogy „a világot az emberen belüli és kívüli erők népesítik be, s ezek az erők vég nélküli kölcsönhatásban érintkeznek egymással. Az okkultisták – sámánok, asztrológusok, jógik, alkimisták, mágusok vagy egyszerű hívek – azok, akik képesek magukba összpontosítani ezeket az erőket, s harmonikus együttműködésre készíteni őket; ezzel megszabadítják az ént az elnyomó állapotoktól, de változásokat idéznek elő az emberen kívüli környezetben is. Legfőbb céljuk, hogy újraegyesítsék az egyéneket és a bennük lévő szétszórt erőket (...) azzal az ősi szférával, amelyben ezek az erők, tehát a lakóhelyükül szolgáló egyének is ismét rálelnek az egységre a teljességgel. Az egységnek ez a helyreállítása nem szociális alkalmazkodás, hanem gyógyító aktus, a transzcendenciához való visszatérés tér- és időkorlátok nélkül. Az okkultista mint gyógyító közvetít az ezoterikus szféra és a beteg között. A gyógyítás abból áll, hogy kapcsolatot teremt a közösség és a felsőbbrendű erők között; a kapcsolat kifejeződhet elbeszélésekben (mítoszban), közös rítusban vagy pszichofizikai gyógmódban”.⁵¹

Vajon ez a kereszténység végét jelenti-e? Semmiképp sem, tehát nem bizonytalaníthatnak el minket sem a más vallások térnyerése, sem az üldözések,

⁴⁹ vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 277-278.

⁵⁰ vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 278.

⁵¹ vö. MOLNÁR, T., *Pogány kísértés*, Budapest n. é. 204.

sem a minket érő hátrányos megkülönböztetések. Krisztust, az Istenembert senki és semmi sem győzheti le.

Az ókorban a pogányok számára a kereszténységnek előbb áldozatos módon be kellett mutatnia azt a személyiséget, amire képesíti az embert Krisztus. Ám sohasem tudta teljesen áthatni sem a lelkeket, sem a társadalmakat. Mivel a már említett búza és a konkoly együtt nő az Isten gondviselő rendelkezése értelmében. A Krisztusi hitre jutás értelmes és teljes és szabad meghajlás Krisztus előtt, világnézetének átvételével és annak megvalósítása szándékával. Ennek a hitnek gyengülését jelezte a középkorban a humanizmus szinkretista törekvése. S ezt jelzi az új pogányság is. Mármint milyen jelei vannak ez egyedül üdvözítő hit (a szó tárgyi értelmében véve) meggyengülésének?

Ha a keresztény hit meggyengül, ott egyrészt teret kaphat 1) az antiintellektualizmus: az igazság megvetésével, a szkepszis mérgével, 2) az ököljog uralomra jutása a valódi jog és erkölcs megvetésével. Az akarnokok, az erkölcs törpék sokasodásával, akik nem jobbak, hanem csak többek akarnak lenni, vagyis mindenáron érvényesülni. Ez nem kedvez az igazi egyéniség, vagyis a jellem kiművelésének 3) a racionalizmus a gépi, főleg a haditechnikával, a természet kizsákmányolásával, 4) a kollektívizmus, az eltömegesedés, mely új rabszolgaságot termel ki (embertelenné válik a munka is). Ugyancsak veszedelmes következmény 5) a lapos utilitarizmus, mely csak a kellemesre és a hasznosra irányítja az érząceket, ami ezért előbb-utóbb kiábrándulttá válik. Röviden rabszolgakultúra és rablógazdálkodás uralja ma az ember lakta térségeket.⁵² Ez azt jelenti, hogy a gazdasági liberalizmus, a pauperizmus, a nacionalizmus, a militarizmus és az imperializmus válságokkal terhes alternatívája üli diadalát egy időre az emberi történelmen, a kiszolgáltatott tömegeken.

Ez a légkör tápot ad annak, hogy az ál- és hamis vallások hemzsegszenek, melyek meghamisítják az eszményt és az erényt. És ez a vonás azt jelzi, hogy „korunknak nincs szelleme. Szellem helyett inkább szellemek sokaságáról beszélhetnénk, olyanokról, melyek részben áthatják egymást, de részben harcolnak egymás ellen. A modern ember úgy érzi, hogy amíg egy értéknek odaadja, addig száz más értéktől elzárja magát. A modern erkölcsbölcselet értékkonfliktusokról beszél. Ezek az összeütközések az értékek sokasága, pluralitása folytán állnak elő és egyformán erős, de ellentétes igényű értékek összeütközését jelentik. Amikor a korszellem az antinómiák és ambivalenciák között kátyúba kerül. Antinómia annyit jelent, hogy a gondolat mintegy fel van akasztva két ellentét között és ezek egymást kizárni látszanak, pedig mindkettő mellett is, ellenük is egyaránt találunk érveket.⁵³ Ambivalencia

⁵² Vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 362-366.

Ugyancsak NOSZLOPI, L., *Megmentő és felemelő szeretet (A mai tudomány a szeretetről)*, Budapest 1975, 85-105, 137-154.

⁵³ Az antinómiák szorításából, vagyis a nihilizmusból különböző választások kínálnak egerutat. Így 1) a megalkuvás az ellentétekkel. Ez a nyárspolgár attitűdje. 2) az egyik oldal kizárólagosítása a másik ignorálása. Ez a fanatikumra, a szélsőségre hajló ember megoldása. 3) Utópiába menekülés. Ezek amolyan ábrándos és

meg azt jelenti, hogy az értékelés két ellentétes, de egyformán kívánatos célkitűzés között elhatározásra jutni nem tud. Egyazon tárgyra vagy személyre két ellentétes, egymással összeegyeztethetetlen érzelm irányul, pl. szeretet és gyűlölet. Az emberi élet egyik legnehezebb feladata az ambivalenciák elintézése”.⁵⁴ Mind az egyénre, mind pedig a társadalomra nézve nincs nagyobb veszély, mint az, ha nincs végső cél, mint végső kérdésre adott válasz, mert ekkor nincs semmi és senki, aki egészsé, értelmessé tenné az életet, a történelmet.⁵⁵

Jóllehet az új pogányság megváltást, kibontakozást, jólétet ígér, mégis, ez az új vallás, a tudományos technikai forradalom és a gazdasági globalizáció összefogása paradox módon dekadenciát termelt, melynek jelei: 1) az életenergiák elapadása, 2) egyfajta kulturális bezáródás, 3) a műalkotások töredékessége, sőt, miniatürizálódása, 4) hedonizmus az erkölcsi magatartásban, 5) az egységesítő és egyetlen világszemléleten alapuló nagyszabású tervek hiánya. Ebből adott a reményvesztés, az intézmények széthullása, a stílus és a magatartásformák barbarizálódnak.⁵⁶ A technológiai kultúra tagadja a lélek és a lelki szükségletek létezését, és mechanizmusokkal, cselekvési formulákkal, társadalmilag begyakorolt és a hogyan-ra koncentráló folyamatokkal helyettesíti őket.. Ugyanakkor új humanizmusról beszélnek, melyet „az egész bolygón jelen

irreális elképzelések a jövőbeli tökéletes társadalomról, melyek képzeletben elsimítják az ellentéteket. Ez a zsákutca menekülés a jövőbe, s annak csalóka reményével. 4) Megoldást kínál az ellentétek misztikus egységébe vetett hit, mely az antinómiákkal szemben az Abszolútumhoz folyamodik, mint az ellentétek magasabb egységébe, ám ennek a felvetésnek sincs igazi kapcsolata a valósággal. 5) A humor, mint az antinómiák ellenszere és a nihilizmusból való kivezetés eszköze. 6) A részvét is legyőzheti a nihilizmust, mely az emberi hitványságról szerzett tapasztalat eredménye. Mivel a szegénytől és az önmagától való undorodástól fuldokló embert, ha beismeri az emberiség hazugságait, az a felismerés vezetheti el a részvéthez, hogy ebben a szegyenben minden ember osztozik. A fenti megoldási kísérletek közül egyik sem igazi megoldás, mivel egyik mögött sincs valódi világnézet, olyan, amely eszményeit alázattal és szeretettel szolgálja.

vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 164-166.

⁵⁴ Vö. NOSZLOPI, L., *A meghamisított szellem korszaka*, Budapest 1947, 8.

⁵⁵ Horváth Sándor a jellemmel hozza kapcsolatba ennek a végső rendezőnek a létét, illetve nem-létét. Azt állítja, hogy a jellem tulajdonképp „lelkierő, az értelem és akarat energiáinak fényes ragyogása, ezeknek képmási megnyilvánulása a cselekvő személy egész életében. A jellem uralom az emberi képességek fölött, ezeknek mozgató és irányító ereje. Az egész erkölcsi élet épületének is mondhatjuk, amennyiben az erők összességét értjük rajta, de tulajdonképpen csak ennek a pillére, a lelket egy irányba, egy célhoz lekötő szellemi adottság. Ez a jellem legkimagaslóbb sajátága: egyirányú lekötöttség. Minél teljesebb az, annál nagyobb és kiemelkedőbb a jellem. A lekötöttség az erkölcsi téren az értelem és akarat együttműködésének az eredménye. A cél felfogásából és erélyes akarásából indul ki és a parancsszóban zárul be. Esetleg hosszú fontolgtatás és akarati küszködés előzi meg, de ha létrejön, olyan lelkierőt képvisel, amely az emberi cselekedetek hosszú során kísér bennünket és ezeknek a kivitelét nemcsak elősegíti, hanem mint főmozgató meg is valósítja azokat. Egy ilyen, az egész életre kiterjedő, parancsszónak kell a lélekben állandósulnia, hogy benső életépületének pillére megvalósulhasson. A természet keretében hosszú küzdelem eredménye ez, a természetfölötti léttérben pedig készen kapjuk ezt a kegyelem és a szeretet lelkünkbe öntése révén... A jellem ... az erkölcsi erők összessége. Hozzá idomulnak a lélek összes készültségei, amelyek a nagy cél szolgálatába állítják azokat, úgyhogy a cselekvő személy igazi, belülről származó önuralommal mozgatja és kormányozza életmegnyilvánulásait, rányomva mindegyikre, már nemcsak az esse sec. rationem, hanem az egyedi elgondolás és célirányosság bélyegét. Minél nagyobb az egyirányú lekötöttség, annál nagyobb a lélek szabadsága és annál könnyebben mozog az erkölcsi léttérben. ... Ennek hiánya az erkölcsi bomlás, megosztás és olyan határozatlanság, amely minden tájékozódást kizárva, legfeljebb csak kapkodásszerű cselekedetek forrása lehet”. Vö. HORVÁTH, S., *A bünszeny*, in *Theologia* 11 (1944) 210-214.

⁵⁶ Vö. MOLNÁR, T., *Én Symmachus. Lélek és gép*, Budapest 2000, 104-105, 128.

levő technológia ihlet. S ez igaz is: a technológia az emberre összpontosítja erőit, de kizárólag a belső életétől, spontaneitásától megfosztott emberre, aki ily módon olyanná válik, mint egy telefonközpont, amely üzeneteket fogad és továbbít. (...) Úgy tűnik, mintha a technológiai humanizmus felhasználná az embert ahelyett, hogy nemesebbé tenné, és felemelné őt az isteni közelébe. Ennek az ellenkezője igaz: csak egy kis fogaskerék az utópia hatalmas gépezetében. Valóban, a divatos humanista ideológusok aprócska pontnak tekintik a kozmikus futószalagon és annyira lealacsonyítják, hogy végül elveszíti morális tudatát, sőt racionális képességeit. Immanuel Kant megtagadja tőle a noumenon-nal való találkozást; Marx különböző gazdasági erők eredőjévé teszi meg; Teilhard de Chardin megnyugtatja, hogy sorsát az evolúció irányítja. Mindenütt úgy jelenítik meg az embert, mint valamiféle terméket, mint egy vak monaszt, amely épp csak arra képes, hogy elrendezze környezetét, miközben arra vár, hogy a mechanizmus az adott játéktér egy másik mezőjébe sodorja”.⁵⁷ Ez minden eddiginél nagyobb elidegenedés. Mert először elidegenített az európai embertől az egyház, majd az Isten, aztán Krisztus, végül a vallás. Közben elvesztette nemzeti identitástudatát, stb. Az utópiák csalóka reményt adnak. Ma pedig már ott vagyunk, hogy talán végérvényesen elidegenedik önnön lényétől, ember mivoltától, mert „korunk embere nem felebarátainak közösségétől, nem is egy uralkodó ideológiától, ennél radikálisabban, magától az emberi sorstól, a saját gyökereitől idegenedik el, továbbá gyümölcseitől mindannak, amit az emberi létezés jelent”.⁵⁸

Miért nem tér vissza ma e válságjelek láttán és szenvedtén az ember, az új vallás vezérei, az ezt kiszolgáló hatalmi gépezet? Azért, mert az új pogányság és az okkultizmus, jóllehet látja a társadalom kaotikusságát, de azt gondolja, hogy a keresztény üzenet kiüresedett és eljátszotta történelmi szerepét, tehát végleg a múlté. Másrészt megtagadta az etikai monoteizmus útját, göggjében istenné akarja tenni az emberiséget, vagyis egy olyan új emberi faj kialakítására törekszik, mely „egyszerre szuperintelligens és újfajta, tudományos vagy mitikus mágiát képes működtetni. Ez az új szupermágia, bár tudományosnak nevezik, ugyanúgy létállapotunk fantasztikus átalakítására törekszik, a teremtett világtól való gnóosztikus elkülönülés szellemében”.⁵⁹ Ám elfelejti, hogy ezzel az igaz Istentől zárja el nemcsak magát, de az embereket is. Az okkultizmus könnyen létesíthető bensőséges kapcsolatot ígér az istenséggel, különösebb erkölcsi feltételek nélkül, ezáltal a hamis misztika útjára is téved, ami csábító ajánlat az erkölcsi tökéletesség kimunkálásának fárasztó és fájdalmas útjával szemben.

Ha a 20. századot a farizeizmus állapota jellemezte, akik még hittek halványan az eszményekben, de már nem akarták azokat igazán szolgálni, akkor a 21. század emberét az erkölcsi eszmények hiánya fogja jellemezni, az amorális

⁵⁷ vö. MOLNÁR, T., *Én Symmachus. Lélek és gép*, Budapest 2000, 129-130.

⁵⁸ vö. MOLNÁR, T., *Én Symmachus. Lélek és gép*, Budapest 2000, 134.

⁵⁹ vö. MOLNÁR, T., *Pogány kísértés*, Budapest n. é., 181.

embertípus sokasodásának szégyenletes diadala ez. Ez az új ember, a démoni ember, aki élvezetet, szabadságot, gazdagságot és hatalmat éhez és élelmének megszerzése során eszközökben nem válogat.

Ezzel áll szemben minden korban és minden nemzedékben a keresztény ember, az igazi új teremtmény.

6. A keresztény válasz

A kereszténység ebben a mostani történelmi periódusban elvesztette társadalmi méretű befolyását, melyért csak részben felel maga, hiszen a földi hatalmasságok is egyre nemtelenebbé váló eszközökkel ezen munkálkodtak. Az elvilágiasodás és aposztázia, mivel a tagadás szelleme vezeti ezeket az eszméket követő embereket, nem remélhetnek tartós sikereket, s a keserű gyümölcsök már mutatkoznak, s a kritikus tömeg hamarosan előáll, újra gondolkodóba ejti és keresővé teszi az embert. Ezért is fontos az ellenszer biztosítása, vagyis az igaz eszmék és eszmények hiteles felmutatása, mely ma is és egészen a világ végéig a belső vallási megújulás, a misszió marad. És ehhez vissza kell térni a Hegyi beszéd egyszerűségéhez. És újra „meg kell szoknunk, hogy az állami támogatás és a külső gyámszerkezetek egész sora, tehát (...) iskolák, szervezkedés szabadsága általában áldásos, mindig jogosult keretek; de az evangéliumnak nem alapvető létföltételei. (...) Akié a jövő, azé az ifjúság. És a jövő azé, akiben van hit, remény, áldozatkészség. Aki az evangélium és az Isten országa ügyét hordozza lelkében, mely bírja a jelen és a jövő ígérését, annak meg kell nyílnia a (...) követelés előtt: Bele a teljes katolikumba! Ez jelenti a misszió számára mindenekelőtt azt a szentpáli biztatást: az élet, a halál, a jelenvalók, az eljövendők: minden a tietek. Ti azonban Krisztuséi vagytok, Krisztus pedig az Istené (1Kor 3, 22-23). A katolikumnak világokat átfogó álláspontján nem lesz nehéz az eszmék és vallások mai mérkőzésében méltatni és kellő helyükre tenni azokat a pozitív értékeket, melyeket a megtérítendőknél találunk. (...) és nem lesz nehéz a katolikum bőségéből megtalálni minden lélek és minden helyzet számára a megfelelő hangokat, indítékokat, eszményeket. Ez a teljes katolikum beolt az átmeneti sikertelenségekkel és megszorításokkal szemben, a duzzogásnak és visszavonulásnak jónási lelkületével szemben, és nem enged lemondani a katolikum totalizmusáról, ami nem más, mint Isten országába meghívni és beleszervezni minden népet, minden igényt, minden eszményt. (...) Ma szükségesebb, mint valaha az a belátás, hogy az evangélium terjesztésében nincsenek panaceaák, kizárólagos módszerek, és hogy itt a célnak és az evangélium abszolút jellegének, az Egyház isteni elemének teljes megőrzése mellett megint a szellemnek olyan mozgékonyására kell eljutni, amire szent Pál után a legnagyobb hithirdetők nem halványuló példát adtak. (...) Tehát apostoli, missziós lélek a szó legteljesebb értelmében: erre van ma szükségünk. (...) Világos, hogy ehhez nagy apostolok kelleneek”.⁶⁰

⁶⁰ vö. SCHÜTZ, A., *Titkok tudománya. Korszerű hittudományos dolgozatok*, Budapest 1940, 89-96.

7. Befejezés

A fentiekből megállapíthatjuk, hogy tulajdonképpen egy pogány forradalom kellős közepén vagyunk, melyet a relativizmus diktatúrája, hit és ész irracionális tagadása, az érzelmek, főleg a szexualitás durvuló érzelmének gátlástalanodó kiélése jellemez. Ennek a pogányságnak a fő jellemzői az alábbiak Jeffrey Satinover szerint:⁶¹ „1) A pogányság politeista. Mindenkinek megvan a maga istene, és annak mércéi szerint él. 2) Ebből értékpluralizmus következik. Egyetlen isten, s ennél fogva egyetlen érték sem magasabb rendű a másiknál, ezért erőszakkal kell érvényre juttatni. 3) A pogányság által meghatározott társadalmak nem egalitárius tendenciát mutatnak (...) Idővel a hatalom akarása válik az egyetlen szabállyá. Az uralkodó határozza meg, hogy mi a helyes. A hatalom határozza meg a törvényt, és annak helyére lép. 4) A pogányság által meghatározott társadalmak panteisták. A természet az istenség része, és ezért isteniként imádják. Nincs valódi megkülönböztetés Teremtő és teremtmény között. Ez oda vezet, hogy az ember nem csak a 'kinti' természetet tiszteli, hanem saját 'belső' természetét is, azaz saját természetes ösztöneit, mint amilyen az éhség, a szexualitás, az agresszió vagy általában az élvezet. Más szóval: az ember önmagát imádjá. 5) Mivel a természetes hajlamokat és ösztönöket spiritualizálják, a pogány 'istentisztelet' természeténél fogva hajlik az erőszakosságra, a hedonizmusra és az orgiára (...) Az ösztönök kielégítése által érik el a lehető legnagyobb élvezetet, és ezzel a lehető legmagasabb extázist (drogmámor, templomi prostitúció, az ellenség rituális megölése, öncsonkítás, sőt még gyermekáldozat is). 6) Mindezekből az derül ki, hogy a pogányság valójában nem istentisztelet, hanem bálványkultusz. A pogány érzelmű ember azt teszi meg a jó mércéjéül, amit emberi természetében fellel. Saját emberi természetét teszi istenné, persze hamis istenné. Az ember minden dolog mértéke. A pogány spiritualitással és társadalommal ellentétben a zsidók és a keresztények csak Istent imádják, mégpedig az egyetlen Istent. Egységes és abszolút értékrendszerük van; egalitaristák, mert rangra és címre való tekintet nélkül mindenkit Isten gyermekének tartanak; szerintük az ember test és lélek egysége, aki saját természetes ösztönei, különösen szexualitása megszentelésére hivatott”.

A kereszténység utáni kor társadalma tehát sajátos differenciáltságot mutat, és pedig úgy, hogy a létszámban kevés übermensch-ek, vagyis önistenítő diabólikus démiurgoszok rabiga alatt tartják az untermensch szintjére züllesztett és süllyedt bálványimádó tömeget. Íme a megváltatlan ember, az önmegváltást hirdető ember látszólagos diadala és nyomora, azaz tragikum. És ez az a tragikum, aminek felfedezése, fájdalmas megtapasztalása ismét az egy igaz és valóban üdvözítő Isten utáni hathatós vágyat felébreszti, nyomában valódi megtérésekkel, nagy apostoli lélekkel. Mert jóllehet a kereszténység társadalmi súlya és híveinek száma a történelem során oszcillációt mutat, mégis, ez az a

⁶¹ vö. KUBY, G., *A nemek forradalma*, Budapest 2008, 48-49.

vallás amely a legtöbbet kéri, de a legtöbbet is adja az embernek: Valódi méltóságot és személyes, meg nem szűnő szeretet-kapcsolatot az egy, élő, és igaz Istennel.

Ezért a keresztény vallás, épp a szeretet alapján, egyensúlyban tartja az ember összes képességét és hajlamát, és beteljesíti esztétikai, logika és etikai vágyait. Ez a vallás az, mely olyan idealistákat nevel, melyek gyakorlatiasak. E vallás képezi ennek a magas erkölcsiségnek alapját, forrását és csúcsát. Ma, a tudományos technika korában minden korábbinál erőteljesebben lenne szükség erre a felelős magatartásra. Ám szomorúan és tehetetlenül állunk egy olyan folyamat előtt, mely törölni akarja az emberből az erkölcsi állapotot, mely tagad minden transzcendenst, s ellenében akar mindenáron uralkodni a világon. Ennek a kísérletnek csak bukás és világégés lesz a vége, valamely kataklizma révén. Éspedig azért, mert „az erkölcsiség sem nélkülözheti a tudatosság és akaratiság bármelyikét is. Az élet, az ösztönök elementáris őseje, ha a szellemnek és akaratnak felelőssége eltűnik belőle, vak és tehetetlen: visszasüllyed előbb egy újpogányságba, majd állatiságba, hogy végül alvilági erők gonosz rombolása, elposványosodás, elszegényedés váljon belőle”.⁶² Ez pedig az egyén és a társadalom öntudathasadásához vezet, amikor nem lesz egységes cél, mint életrendező elv, sem a társadalomban, sem az egyén életében. Az egyénben konfliktusban áll szellem és ösztön, igazság és érvényesülés, a társadalomban egymás ellen egyre vadabban és merészebben támadó érdekközösségek ádáz harca válik dominánssá, démonivá. Az új pogányság ezt a meredek lejtőt jelenti. Démoni erők uralják a lelkeket és a társadalom erőit is. Ez egy olyan újabb nagy tragikum, amely rádöbentheti az embert újra, hogy rossz úton jár, s fel kell fedeznie, hogy egységes célt és szellemet kell végre vezércsillagául választania. Ezt az utat mutatja és sikeres megjárásához való természetes és természetfeletti erőkkel is felruhazza a katolikus egyház azt a zárandokot, aki rálép erre az ösvényre. A krisztusi életeszmeny hősies követésének beteljesedése az új ember, a gyakorlatias idealista, aki „eszmenyi, de elérhető célokért küzd, finom, nemes lélek, de a létküzdelemben is megállja helyét. Ez a típus a szellemi értékek felé fordul, mert bizonyos esztétikai-logikai-etikai egyensúlyt képvisel. Finomság és erő egyesülnek benne. Bensőleg világos és mozgékony, kifelé nyugodt, jóságos, szelíd és szigorú. Sok érzéke van a szép iránt. Tudatos, logikus, de az összefüggéseket ösztönszerűen is megérzi. Mélyen érez és gondolkodik. Ő tud legjobban elmerülni, de cselekedni és nagy teljesítményt felmutatni is. Állhatatos: megkezdett művét nem hagyja abba, csak a halál akadályozhatja meg benne. Lélekjelenlétét igen heves felindulás közepette is megőrzi. Kezdetben megdöbent és zavarba ejt, de később ezt a hatást a vele érintkezőkben mély megilletődés és megváltozás követi. Egyesíti magában az oroszlán vadságát és a bárány szelídségét, a déli és az impulzív embernek szenvedélyességét, tüzét, az északi hűségével. Hősies, önfeláldozó, és még ellenségeit is szereti. Nagy tettek és tanítások által megnyilvánítja lelke

⁶² vö. NOSZLOPI, L., *Jellemlátás és jellemigézés* (Szent István Könyvek 118-119), Budapest 1935, 225.

szépségét, nyugtalanít, gyönyörrel vegyes fájdalmat kelt az emberek szívében, megigézi és követésre bírja őket. ... Az emberi személyiség e legmagasabb fejlődési fokának eléréséhez tehát az ellentétek bizonyos szintézisére van szükség, ami annyit jelent, hogy valamely pszichológiai típus vonásaihoz egy más típus vonásai járulnak hozzá kiegészítésül, így pl. (...) erős emocionalitás az erős önuralomhoz. Ugyanígy egyesíti magában a személyiség legmagasabb fejlettsége a legfőbb életbátorságot, a saját egyéni létezésének igenlését és elhatározásainak lehető legnagyobb szabadságát a lehető legeredményesebb alkalmazkodással a környezethez és az egyetemes adottságokhoz. Hasonló ehhez a meghatározottságnak és szabadságnak egysége, az önmeghatározottság, amit Kant nyomán autonómiának neveznek. (...) Ő a szintetikus ember, (...) az ösztönösségnek és tudatosságnak, .. a vitalitásnak és szellemiségnek egysége. Egyesülnek benne (...) klasszicizmus és romantika, transzcendentizmus és valóságérzék, idealizmus és realizmus, *vita contemplativa* és *vita activa*. (...) a humor tényezői sem hiányoznak belőle”.⁶³

Az idők végezetéig ez az ember, a krisztusi ember a pogányság, a nyárspolgárság, a diabolikus önistenítő ember, és a gonoszság ellenszere. Ez az ember, a krisztusi jellem embere a méltóságába öltözött új és örök ember, s a kereszténység minden korban hozzá vezet el minket. Ezzel, eszméivel, eszményeivel, természetes és kegyelmi eszközeivel. És mert pogányság és kereszténység olyan eszméket és eszményeket hordoznak, melyek egymásnak ellent mondanak, ezért megtestesítőik közt, ahogy azt az Üdvözítő is jövendölte, az idők végezetéig folyik a küzdelem a lelkekért.

⁶³ Vö. NOSZLOPI, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 212-214.

Absztrakt

E tanulmány elemzi a vallás eredetét, mint a mindenség valódi természetének és az ember hozzá való viszonyának kijelölését, mint az emberi tragikum feloldásának kísérletét. Egy a valóság jellege, egy az igaz válasz, s egy lehet csak az igaz vallás is. A katolicitás Krisztus missziós parancsa nyomán úgy jelent meg a történelemben, mely az igaz vallás, melyben az etikai monoteizmus a maga beteljesedéséhez jut. Krisztus egyetemes megváltó, a végleges üzenet és igazság. Ennek az igazságnak, útnak és életnek fényében értékel a katolikus ember és a katolikus egyház minden más vallást, világnézetet. Mindazokat a vallásokat, melyek nem hisznek személyes és teremtő Istenben, pogány vallásoknak tekinti, melyekben az igazságnak elemei megtalálhatók, de amelyek harcos módon mondanak ellen az olyan vallásnak, melynek Istene komoly etikai követelményekkel lép fel, a helyes istentisztelet feltételeként.

Ez az ellentét a történelem során olykor kiéleződik, más időben háttérbe kerül. És mert pogányság és kereszténység olyan eszméket és eszményeket hordoznak, melyek egymásnak ellent mondanak, ezért megtestesítőik közt, ahogy azt az Üdvözítő is jövendölte, az idők végezetéig folyik a küzdelem a lelkekért.

Az idők végezetéig az ember, a krisztusi ember a pogányság, a nyárspolgárság, a diabolikus önistenítő ember, és a gonoszság ellenszere. Ez az ember, a krisztusi jellem embere a méltóságába öltözött új és örök ember, s a kereszténység minden korban hozzá vezet el minket. Eszméivel, eszményeivel, természetes és kegyelmi eszközeivel.

Szigeti I. József OP:

RÉSZLETEK A 48. FÜZETBŐL
1982

Az ember közösségi lény, s mint ilyen, közösségben találkozhat Jézussal; mint személy, vagyis mint nem-rész viszont egy különleges, „négyszemközi” találkozásban egyesülhet Ővele (az Eucharistiában).

S ez utóbbi találkozás is a közösségben és a közösség által történik, s az előbbi találkozás végsőképp ama második találkozás előkészítését szolgálja.

Az embermivolt a maga mindkét alapvető vonatkozásában kielégül.

Olvassuk az *Írást* s közben hideg borzadállyal tapasztaljuk, hogy a szavak szépen lepereregnek rólunk - mint a dübörgő vízesés a merőleges sziklafalon.

Pl. Mt 5. szavai arról, hogy só és világosság legyünk a világnak, vagy az Apostol sürgetése az Evangélium hirdetésére, (2Tim 4, 1-5).

Úgy kellene fogadni az Igét, mint külön, személy szerint hozzánk — hozzám! — intézettet; ahogy pl. a próféták fogadták: „Ezt mondja *nekem* az Úr” (Jer 13,1).

Az erkölcsi kötés (kötelezés, kötelesség) abban különbözik a fizikaitól, hogy szabad elfogadást igényel s meg is tagadható. Így csak személyt lehet kötni, s csak személytől jöhet az ilyen kötés. Éspedig csak olyan személytől, aki felsőbbségben van a másikkal szemben, s végsőképp attól, akinek a felsőbbisége már nem eredeztethető még fentebbről s aki egyben az ember végső célja, célteljes java is. Erkölcsileg, vagyis szabadságosan végsőképp csak az erkölcsi végcél köthet, ilyenként pedig csak az ember s az emberélet végcélja szerepelhet s az csak mint személy lehet végcél.

Íme, a fogalmi láncszemek: az ember mint fizikai lény és mint erkölcsi, vagyis önelhatározó lény - a végcél mint végső jó, mint erkölcsi jó, mint személy.

Az erkölcsi, vagyis a szabad kötés első forrása csak személy lehet, éspedig az, aki egyben a végső jó is. S a szabad Őhozzá-kötődés az elsődleges erkölcsi kötelesség.

„Az *állam* a kötelezés első forrása”.

De mi alapon kötelezhet? - „Mert nagyobb, hatalmasabb, mint az egyes ember”. - Tehát akkor a nagyobb volta alapján. Akkor viszont a „nagyobb volt” az első forrás, hisz az állam annak alapján kötelezhet, — mint tudniillik annak valamilyen részese. De mi az a „nagyobb volt”? Elvontan létezik-e vagy a valóságban? Ami elvont, az személytelen s mint ilyen alacsonyabb rendű az embernél. Ha pedig a valóságban létezik, hol és hogyan? S van-e nála nagyobb és még nagyobb? Mert akkor az az első forrás, feltéve, ha személy is.

És ha nagysága korlátozott, milyen alapon, hisz a nagyság nem mond korlátozottságot?

„A Téged gyalázók gyalázkodásai rám hullnak vissza” (Zsolt 68, 10). A Szeretet magán és magáénak érzi mindazt, ami Szeretettjét éri, akivel egynek éli meg magát.

Az isteni Lélek leszállása a teremtésre, a prófétákra és királyokra, az Úr Szolgájára, Jézusra a kereszteléskor, övéire Pünkösdkor. Az ég bezáródása és kinyílásai.

Jézus szent embersége az istenség felől felénk irányított végtelen erejű mágnes.

Ha a pap azonosul a hivatásával, akkor a munkája eredményeit nem hivatali, hanem egyéni ügyének tekinti.

Vannak papok, akiknek úgy látszik, hogy nincs helyes fogalmuk a lelkipásztori tevékenység igazi jellegéről, az üdvözítés hatótényezőiről.

A *szenvedés* különleges lehetőség annak a kimutatására, hogy jóteljes Istenünket jobban szeretjük annál a jónál, amitől megfoszt a szenvedés.

A legszentebb *verseny*: versenyre kelni Jézussal a szeretésben — úgy, hogy a szeretetet olyan helyzetekben és módokon gyakoroljuk, ahogy Ő nem tehetette. E tekintetben túltehetünk Rajta, az Ő erejében.

Az esse subsistens egyben a bonum subsistens is, és így tudásalany és cél is egyszerre. Nem lehetséges ennél tökéletesebb elv a szemlélet és a cselekvés rendjében. Egy ateista is megirigyelheti, ha valóságát nem is fogadja el.

Vannak megállíthatatlan beszélők, akik lehetetlenné tesznek minden beszélgetést, megvitátást, eszmecserét. Eredhet ez önérvényesítési vagy felhívási vágyból, közlési kényszerből, kompenzálási hajlamból... és félelemből is: hogy olyasmit mond vagy kérdez a beszélőtárs, ami kellemetlen, zavarba hozó. Ez elől a szóáradatba menekülnek.

Minden cselekvés vagy alkotás annyit ér, amennyire Célba juttat. Erre azonban önerejéből képtelen. Azért mindent úgy kell tenni, a Célba-juttatás oly szeretetes vágyával, hogy a kiegészítő erőttöbblet hozzáadassék.

Mt 18,1-5. — Jézus a hozzáintézett kérdésre mindjárt egyenest felelhetett volna. Feleletét azonban egy külső szemléltetéshez köti. Odaszólít egy gyermeket (többen állhattak ott, kíváncsian figyelve, mit tesznek és mondanak a nagyok. Jézus végignéz rajtuk, és az egyiket szólítja szólítja - miért épp őt? -, kezével rámutatva) s mikor az a háttérből előlopakodik, nem maga mellé állítja, - mintha őhöz akarna beszélni -, hanem a kérdezők közé („állj csak oda, kisfiam, a bácsik közé!” S a gyermek, lenről felfelé nézőn, körbeforgatja fejét: most mi lesz? A kimagasló nagyok pedig lenéznek őrá: hát ez most mi?). És csak most felel Jézus; s felelete értelmezi a megrendezett jelenetet. S szavaira a gyermek minden időknél szóló példázattá magasodik a környező nagyok fölé. Ilyen tényszerűen-példázatosan - és kapásból is - felelni csak az egészen nagyok tudnak - ritkán; akik érzik, hogy urai mondanivalójuknak és a helyzetnek is.

Egyetlen nagy meglátástól villámszerűen átértékelődhet az egész élet. (Pl. attól, hogy a Teljeshez való viszonyulás mindent áthat, átfog és beborít.)

„Esztelen, éjjel számon kérik életedet” (Lk 12, 20). Pörölycsapás-szavak. — De vannak szívet simogatóak is; pl. Iz 66, 12-13.

Ó, ha gondolkodásunkban mindenre kiterjedő következetességgel tudnánk alkalmazni azt az igazságot, hogy a hárm-as-egy Létteljesség - amint az Egyházban az Ember-Istene-n keresztül megnyilatkozik - a mindennél többet, értékesebbet és jelentősebbet mondó legfőbb *értelmező Elv!*

Az ember egészes ismerete szempontjából előnyös, ha összehasonlítjuk őt közvetlen alatti és feletti ellentéteivel — az állattal és az angyallal —, melyekkel bensően rokon s melyek közt helyezkedik el a létrangsoron. Mint érzékes lény, az ember rokon az állattal, de ellentéte is értelmességével; mint szellemi lélekkel bíró lény pedig rokon a tiszta szellemmel, de ellentéte is anyagban voltával.

A mindkét-irányú rokonságot és ellentétet fenntartva óvakodni kell azonban akár a le-, akár a felfokozásától, vagyis a le-, vagy felfelé való meghamisításától.

Az állattal való összehasonlításához bőséges anyaggal szolgál a természettudomány, a tiszta szellemmel való egybevetéshez pedig a legkiválóbb eligazító Szt. Tamás angyal-tana.

Az élet minden célja és dolga túlmutat magán, egy továbbiért van, az meg egy még továbbiért... de meddig? Vég nélkül mindig csak tovább? Az egyre-csak-továbbság ellentéte a célnak.

Az Apostol szerint — s mintegy az okság elve alapján is — a Cél elérése szempontjából (ami nélkül értelmét-értékét veszti minden) minden *ismeret* merő önmagában nemcsak *semmi*, hanem még annál is több: *semmivé tesz, öl*.

„Egyszerűség”-fogalmunk - melyet lenről, a tapasztalatból alkotunk elvonatkoztatás (absztrahálás) által - csak azt mondja, hogy valami nincs részekből összetéve; ezt aztán magától értődően egyértelműnek tekintjük azzal,

hogy akkor abban nincsenek (valós) különbözőségeik sem - nem tudván az észből más különbözőséget elgondolni egy valóságban, mint azt, amely részekből adódik (mint ahogy bizonyítva Isten személyiségét, eszünkbe se jut, Őt nem egyszemélyűnek gondolni).

A Kinyilatkoztatás itt is feltökéletesíti az észismeretet, amikor elénk tárja az isteni tökélyű egyszerűséget, mely - az ésszel összhangban - kizárja ugyan a részeket, de magában foglal különbözőségeket, és pedig hármát (mint ahogy az Isten személy-voltáról való észismeret tökéletesül a háromszemélyűség tana által).

Az abszolút tökéletes egyszerűség tehát a részeket kizáró összetetlenség hármas fennállása.

Van, aki nagy gondolkodó, de nem nagy végiggondoló.

Legyen minden — kimondott vagy írott — *szavad* mint a Verbum spirans Amorem: szeretetet fakasztó s a személy-szeretethez bekapcsoló.

Márpedig akkor lesz ilyen, ha azzal a Személy-Szóval szeretetben azonosultan mondd ki mind.

Vannak bűvhatású szavak, melyekkel senki sem akar vagy mer ellentétbe kerülni s melyek említése minden vitát lezár. Ilyenek pl.: kultúra, fejlődés, haladás, demokrácia, erkölcs, közösség, tudomány, szabadság.

Minden igaz kifejezés — a legkisebb is, pl. hogy ma hétfő van, vagy 1x1 az egy — az Ősigazság egy-egy megjelenítése, tudniillik egy részességében.

Magasztos emberi tevékenység az Isten-valósítás, az Isten megjelenítés — attól a vágytól fűtve, hogy a Szeretett a maga igaz-jelenlétével egyre inkább betöltsen a tudatok világát. — Minden valótlan pedig — vagy tévely, torzítás — az Igaz Személy kiszorítása vagy érvényesülni nem-engedése.

„Lányok, lányok, ha volna eszetek,
nem fájna annyira a szívetek”. (nóta)
De nemcsak a lányokra áll.

Tele vagyunk érvényesítetlen és komolyba-nem-vett nagy igazságokkal.

Sok változata van a mások meghódításának, és mindenki gyakorolja — ha szándéktalanul is — egyiket-másikat, mert olyan kéjes dolog hódítani.

De nincs kéjesebb gyönyörűség, mint azt érezni, hogy *mi* lettünk meghódítva Attól, aki csak azért hódít, hogy nekünk adhassa magát.

A szerelmi kapcsolat vágyának mélyén a vágy van a beteljesülést adó személy után, akivel megszakíthatatlanul és megunhatatlanul és legbentien (nemcsak testfelszínesen) lehet egyesülni.

Hagyta, hogy gonoszságunk a kezébe vegyen minket és feslettekké puhítson szét (Iz 64, 6.). - Rémes.

A szépség — összhangzatos egység a tartalmi gazdagságban. Egységénél fogva a szépség megfogható, vagyis az ismeréstől átfogható; és mennél egyebb, annál inkább. A Legegyebb leginkább.

A *matematika* tárgya, illetve tudásalánya a mennyiségi egység, a maga legkülönbözőbb változataiban és vonatkozásaiban.

Az anyaghoz kötött egység, mint legalsó fokú, utal az anyag feletti lények magasabb rendű egységére - fel egészen a Legegyebbig - és azok tapasztalati előképe.

A matematika működése - ha bölcsesség vágya is telíti - alkalmasan hangol azért az Egy és a hármas-Egy felé.

Aki a szenvedés-rossz miatt kifogásolja — vagy tagadja is — a gondviselést, azért teszi, mert a közös emberi természet alapján egynek érzi magát a szenvedőkkel.

De a kérdést — az emberi egység szintjéről való megközelítés helyett — nem lehetne-e megfelelőbben az Istennel való egység magaslatáról vizsgálni?

Mert a teremtmény egysége Istennel bensőbb, mint a teremtményekkel való egysége (*ez azt feltételezi*).

A kifogásoló fejtse ki a) mi a végsőképpen rossz a szenvedésben, b) mennyiben ellenkezik az a gondviseléssel és c) milyen beavatkozásokkal kellene azt a gondviselésnek megakadályoznia.

A *jó* Isten fogalmával nehezen tudjuk összeegyeztetni a rosszat. Mert a „jó” elbűvöltjei vagyunk.

De kérdés, hogy a jóról alkotott fogalmunk helyes és átfogó-e. Vagy csak a mi részleges és alanti érdekeinkhez méretezett.

Ellenpróbakénti kérdés: ha nem történnének bajok, szerencsétlenségek... felkiáltanánk-e: *van* Isten és milyen jó Ő!?

„Kifogásolhatatlan szentség Isten, a mi Atyánk előtt” (1Tessz 3,13). – Megdöbbenünk. Lehetséges ez? Maga a szentség is oly ritka, hát még az olyan, amelyben Isten szeme sem talál kifogásolhatót.

És az Apostol mégis ilyet kíván híveinek.

Az ember mint személy egész lényével valami korlátozatlanra, egyetemesre, teljesre van beállítva (melynek hol-voltát, hol-létét ő állapítja meg) – az arra irányulás pedig számtalan változatban történhet. Innen az emberek, a jellemek s az életutak kimeríthetetlen változatossága, – s minden ember legfőbb érdekessége is.

Az Apostol szerint fel se merült /meg se fordult/ az ember szívében, amit Isten az Őt szeretőknek készített (1K 2,9).

Eszerint az valami minden vágyon-túli. De vajon mi lehet az? – Csakis az, aminél nagyobb, szebbet, boldogítóbbat Isten sem adhat. Az pedig Ő maga.

De hogy lehet Őt „készíteni”? Nem menyasszony Ő, akit fel lehet díszíteni, hogy szebb legyen a vőlegénynek (vö. Iz 61,10; Zs 44,15)

Ő úgy készíti magát nekünk, hogy felkészít minket az Ő befogadására; képessé tesz bennünket arra, hogy átvegyük, befogadjuk, magunkévá tegyük Őt.

Ez a felkészítés a Kegyelem, és túlnan a „dicsőség-fény”.

Ha most az egész világ tudomására jutna – és mindenki el is hinné –, hogy 3 nap múlva egy nekünk ütköző üstökös szétrobbantja a Földet: hogy füsttépernyévé foszlana szét minden evilági cél, terv, ügy, probléma, érdek...!

De akik hisznek, beleadnák egész lényüket a bűnbánásba és a szeretésbe.

Az *Öt Út* végén feltáruló tulajdonságokat úgy kell bemutatni, mint személyként létezőket, illetve mint azt az egy Személyt, aki ama tulajdonságai szerint láttatja meg magát számunkra a teremtményekben. – Így pl. a Változásfeletti Változtató az a Személy, akire utal a teremtés minden változása, átalakulása, történése, mozgalmassága..., mint aki a valamit mindig hozó és valamit mindig elvivő változások által - melyeknek Ő a forrása - maga felé hívja az emberi személy figyelmét és szeretetét, melyek csak Őbenne, a Változhatatlanban s azért végleg megbízhatóban és hűben pihenhetnek meg véglegesen. Ebben a bemutatásban az Első Változtató elvont ridegsége felénk tekintő Személlyé válik, aki a változások világától körülvevő változó embert maga felé változtatja, hogy a változások fölé emelkedjen Őhöz. – A tapasztalás kincstárából merítve meg kell mutatni, hogy a változásban mi a kívánatos számunkra s mi a fájó, s hogy a Változhatatlan az egyiknek a teljessége, a másoknak pedig teljes hiánya. (Hasonlóképp bemutatni a többi út végeredményeit is.)

Általában Istent mindig úgy kell bemutatni, mint aki felé az ember egész lénye és minden vágya irányul; mint aki a teljesség ellentéte mindannak, amivel szemben az ember közömbös lehet; mint aki az ellentét-teljessége mindannak, ami nem-érdekesnek és érdektelennek mondható.

Az emberi életfolyamatnak nincs más rendeltetése, mint az önelhatározásos Istenhez-*idomulás*. Történhet ez az idomulás ismerésben és szeretésben és a személyre visszaható és más személyekre kiható cselekvésben. Történik ez Jézushoz idomulva, akihez mint Emberhez idomulva Istenhez magához idomulunk. (idomulás = hasonulás)

Az egész teremtett világ minden rezzenése és történése – a hármas-egy Isten erejében mindent működtető Ember hatása alatt – szüntelenül abban dolgozik, fárad és liheg, hogy benyomásaival testedet-lelkedet elérje s kialakítsa egész

lényed Istenhez-hasonulását. (És ugyanígy irányul minden osztatlanul a többi emberre is egyenként.)

(Az a hasonulás egyértelmű az Istennel való egyesüléssel, Isten birtokba vevésével, Isten megélésével.)

Azokat a benyomásokat azonban úgy kell fogadnunk és alakítanunk is, hogy Istenhez hasonító célzatuk kisiklás vagy megtörés nélkül teljesüljön.

Jézus a mindenkit (és mindeneket) az Atyához, a hármass-egy Istenhez való vonzás vágyának állandó fehérizzásában élő, beszélő és cselekvő Ember.

Általánosságban mindig tudhatjuk, mi a Gondviselés szándéka, amikor valamit tesz vagy megenged; és ezt tudnunk fontosabb, mint közvetlenebb céljait ismernünk – tekintve, hogy azok ismerete csak a végső szándék érdekében fontos. Az a végső szándék pedig - amelyet mindig tudhatunk – az, hogy minden jó-rossz által, ami körülvesz vagy ér bennünket, Őhozzá kapcsolódjunk szeretetben.

Mindenkiben van sok jó és rossz is – mint ahogy a fogaskeréknek vannak fogai és hézagai. A társadalom akkor van elviselhetően berendezve, ha a jó és a rossz, az érték és a hiány, amit az egyes emberek képviselnek, úgy kapcsolódnak, ahogy az egymásba illeszkedő fogaskereknek, melyek továbbadják a mozgást.

Az igazsághoz igazán az viszonyul, aki minden igazság-részlegben – vagy annak mélyén vagy háttérében – meglátja az igazság-teljességet, és azt mint a valóságban és személyként létezőt ismeri fel, és egész lényével meg is szereti, és most már az Ő látásának a fényében és az Ő szeretésének a melegével fogja át az igazság-részlegeket.

Az *évszakokkal* - sajátos tartalmukkal és váltakozásukkal - a Kitervelőjük valamit ki akar alakítani bennünk, valamit meg akar éltetni velünk, egy és más közvetlenebbet és valami végsőt; ez utóbbit azokon keresztül vagy közvetlenül.

Az évszakok megélése is beletartozik – mint minden másé is, tulajdonképpen – a teljes emberi kifejlődésébe.

Mária egykor felajánlotta gyermekét a templomban. – Most már ne(m) csak Őt ajánlja fel, hanem tartozékát is, a Testet – minket.

Vannak, akik csak ki-kinyújtják csápjaikat az Igazság felé, aztán óvatosan visszahúzzák. Félnek, két erős karral átölelni.

Az Evangéliumot olvasva az a benyomásunk, hogy Jézus életében sose mutatkozott semmi merő profán, földhöz tapadó; az ő minden megnyilatkozása felfelé mutató és emelő volt. Egy ember, akit egészen kitöltött a hivatása. (Szabó Dezső: Ne gondoljuk, hogy a nagy hazafiak egész nap mást sem tettek, csak szerették a hazát.)

Mindaz, amit kiszakítanak a nagy összefüggésekből (vagy azoktól elvonatkoztatnak) - melyek összefogó és egyesítő csomópontja a Cél -, túlméreteződik vagy elkorcsosul (kultúra, termelés, sport, művészet, tudomány, ... s véges végig minden).

Lesújtó látni, az ember elmerülését (belemerülését) az ilyen vagy olyan részlegességbe, mintha az a minden volna.

A világtól elfordulás (elvonulás, elszakadás) is lehet — amint sok szent példája is mutatja — a világon segíteni akaró világhoz-fordulás egy változata.

Hazát veszíteni lehet vagy idegenbe szakadás vagy a haza megcsonkulása által.

Mindkettőt felemelően kell elviselni: felemelkedve vágyó és szerető megélésben ahhoz a hazához, melyhez felsegíteni a lenti haza legfőbb értéke és rendeltetése és amely a teljessége mindannak a jónak, amit a földi haza nyújt.

Az a Hazák-hazája a teljes értelmű haza, a hazateljesség, a személyként létező haza, a Haza-Személy.

**

„Élni kell!” — hangzik el gyakran. — De mi indokolja azt a „kell”-t? S egyáltalán, milyen vagy melyik életről van szó? Mert van fizikai, szellemi, erkölcsi és kegyelmi élet, s mindegyik előbbi élését a következő indokolja és kellei.

**

„Úgy vagyok előtted, mint a szomjas föld” (Zsolt 146, 6.).

**

„Már reggeltől hirdesd nekem hűségemet” (Zsolt 142,8).

Isten hűsége ígéreteihez abban tetőződik, hogy nekünk adta Fiát emberként s meghívott minket a Vele való életközösségbe (vö. 1Kor 1, 9).

Ennek a fentről való hűségnek a meghallásával kell kezdeni a napot és folytatni mindvégig a mi hűségünk viszontadásával.

Jer: „Tedd, hogy már reggel meghalljam szeretetedet!”

Sokan - köztük nagyhírű személyek is - elfordulnak a vallástól, mert taszítja őket annak számos torz megjelenítése. Az ilyen elvallástalanodás sürgető felhívás a hívők számára, hogy vizsgálják felül gyakorlatuk és a vallási eszmény viszonyát.

Az elpártolók jobban tennék azonban, ha vállalnák azt a nehezebb feladatot, hogy maguk mutatnák meg, hogyan kell a vallást eszményien - másokat nem elpártolásra taszítva, hanem inkább vonzva - élni.

A nagy (élet)igazságokat be lehet látni észérvekből vagy – ha ezek nem hatékonyak – tapasztalásból. Ez utóbbiról a sorsokat kicsinyben-nagyban irányító Kegyes gondoskodik.

Jézus volt a legistenneltelítettebb ember. Azért az Ő egész embervolta s annak minden megnyilvánulása e telítettség közlésének vágyában izzott.

És vannak Jézussal telített emberek: a legjézussaltelítettebb ember az Ő szent anyja, s őt követik hosszú sorban az ismert és a nem ismert szentek. Ők is mind a Jézus-közlés vágyában izzanak.

**

Mi a *bűn*? A Minden-jó felé való tendálás megszakadása (súlyos bűn) vagy lefékeződése (bocsánatos bűn).

**

A megismerés és a szeretés - amellet, hogy az alany tökéletesedése - alárendelő kötődés is a tárgyhoz. Az ilyen kötődés azonban lealacsonyítja a személyt, ha tárgya személy-alatti valóság, vagy személyi ugyan, de nem a teljes Személy, aki egyedül arányos a teremtett személy vágyának tárgyi határtalanságával.

Ami külön a szeretést illeti, az hozzáidomulás-hasonulás a tárgyhoz. A személynek pedig minden idomulása-hasonulása közben meg kell tartania a Teljesség felé való irányt.

**

Az egész British Múzeum össz tartalmánál jobban érdekelne tudni, hogy a látogatók mit hoznak onnan magukkal s hogyan befolyásolja őket a jóteljes Személyhez való végleges viszonyuk kialakításában.

**

Az egyik legsajátosabb emberi élmény: megélni, hogy semmi sem elég nekünk (tudniillik: a tapasztalás világában) s aztán az eme tudat-adta felsőbbség érzetében tekinteni mindenre, ami maga-kívántatón jelenül meg előttünk.

**

„Ő ismeri létrejöttünket, és megemlékezik arról, hogy porból vagyunk.”
(Zsolt 102, 14).

**

Ami a tiszta szellemnél egy pillanat alatt ment végbe - az örök kihatású döntés -, arra nekünk egy hosszabb-rövidebb életfolyamat van adva, melynek azért ez a legmélyebb rendeltetése, nem pedig az, amit az étellel kapcsolatban közkeletűen emlegetni szoktak (elért célok, felmutatott eredmények...).

A költőknél megcsodáljuk, hogy kezükben a mindennapi valóság legszürkébb adatai valami magasabb rendűnek a kifejezőivé válnak. Ami mellett mi ráhederítés nélkül elmegyünk, azt ők kincstárunkba gyűjtik, mondván: ez is jó lesz valamire! - és máris meglátnak egy aranyló kapcsolatot az és valami kifejezendő között.

Hierotheus minden költőnél költőibb abban, hogy tudja is, hogy minden egyenest arra van adva, hogy kifejezze a legmagasabbakat. És minden keresztény hivatása, hogy Hierotheus legyen.

„Senki se keresse a maga érdekét, hanem a másét” (1Kor 10,24). Találkoztál-e már olyan emberrel, aki úgy ment végig az életem, hogy folyvást azt kutatta, hogyan szolgálhatja felebarátja érdekét? - és pedig a sok közvetlen és apró-cseprő érdeken túl a fő-fő érdekét: a hozzájutást a Minden-jóhoz!

Büszkék vagyunk arra - és hangoztatjuk is -, hogy ismerjük a költészet egy-egy remekművét.

De ki büszkélkedik azzal, hogy ismeri pl. a 102. zsoltárt? S hogy azt át is tudja élni?!

Az újszövetség népét nem hatja át az eleven tudat, hogy szövetsége, illetve *szerződése* van Istennel és hogy e szerződéshez - mely a Kereszten köttetett és vérrel pecsételtetett meg (s oltárainkon naponta megjelenül emlékeztetőül) - hűségessnek kell lennie Isten szerződés-hűségének viszonzásául és azt utánozva is, s hogy e hűség abban áll, hogy feltétlen önkítarással veszi át és teszi magáévá Azt, akinek a nekünk-adására a szerződő Isten magát kötelezte.

Hogy felbizsergünk, ha úgy érezzük, hogy ránk süt valakiről csak egy pillanatra is egy kis szeretetcsóva!

Ha igényesebbek volnánk, oda-napraforognánk Ahhoz, aki minden elgondolásunkon túli szeretet minket (vö. Ef 3,19).

Ha a valóság ellentmondásos és az ismeret a valóság tükröződése, akkor megállapításaink is ellentmondanak egymásnak. Mi akkor az igazság és mi a különbség igazság és tévedés között?

Jobban meg kell különböztetni az ellentmondást, ami létképtelenség, a merő ellentétől. Ami a valóságban ellentét, az elmében összefér.

A keresztény egyszerre lehet – és legyen is! – a végletekig alázatos és ugyanúgy büszke: ez utóbbi, mivel Jézusban létezik, az előbbi, mivel ez az ingyenes isteni kiválasztás ténye (vö. 1K 1,28-31). – A két lét az ellentétek egysége – mint valóság és mint tudattény is –, mely a szépség birodalmában a legmagasabbak közé tartozik. (Magasabb Mária istenanyasága és szüzessége, és főképp az isteni és az emberi természet egysége az Ige személyében, Isten hárm-as-egy volta.)

A háromszög nem követeli, hogy ekkora vagy akkora legyen – szögeit és oldalait tekintve –, azt azonban igen, hogy valamekkora legyen, mivel a szögekből és oldalakból való összetettség a természetéhez tartozik.

A *lét* (létiség, létvalóság, „esse”) azonban egyiket se mondja: se azt, hogy épp ilyen, se azt, hogy valamilyen meghatározottságú legyen. Ha azért valami korlátozottságot mutat fel – pl. ember létvalóság –, akkor az valami korlátozó tényezőtől van (ez a lényeg); ha ilyen nincs, vagyis ha önmagában létezik – esse subsistens –, akkor maga a korlátatlan létjelenség (ami csak egy lehet).

A létezők korlátozottsága és sokasága tehát az első rápillantásra elárulja létesültségüket (hogyan lényegük nem a létiség).

„Amikor gyermek voltam... gyermekként gondolkodtam, gyermekként eszmélkedtem. Férfivá serdülve elhagytam azt, ami gyermekszerű volt” (1Kor 13, 11).

Ez a keresztény felserdülés abban is áll, hogy régen megragadott minden, ami szép volt önmagában, most pedig/viszont már minden szép főszepsége az, hogy valakiről szól, aki a Szépség maga.

Keresztény *vágy*: nemcsak, hogy kéréseink meghallgatásra találjanak, hanem hogy ne is kérjünk sose olyasmit, ami nem volna tetsző Szeretettünknek.

Keresztény *vágy*: az egész teremtett világot, a természetet és az emberi életet telíteni a Hármás-Egy Istennel és azért a *Jézus Istennel*. Odahatni azért, hogy Ő mindenütt megjelenüljön mint Cél, mint minta ok és mint rendező Elv. Ez volna az Isten iránti szeretetből való cselekvés, mint a teremtmény iránti szeretet indítéka.

A természetben található mennyiségi jelenségek és erőmegnyilvánulások nem eredhetnek a dolgok természetéből, melynek meghatározója a lényegadó formai elv.

A mennyiségi és erőhatásbeli kapcsolatok tehát – melyek mind törvényszerűséget mutatnak – a dolgok természetén kívüli okra utalnak, mely a lehetőségek közül egyeseket meghatároz s azokat megfelelően irányítja. (Az V. Út kormányzó oka.)

A mindenség egy összefüggő egészet alkot, annál fogva, hogy a létezőket jól megállapítható természetszerű kölcsönhatások kötelékei kötik egybe. Ezek a kötelékek – a kölcsönös erőhatások – azonban nem a létezők természetének okozatai – azok a természetek a potencialitás, a lehetőség állapotában vannak a működéshez, az aktushoz -, következésképpen egy kívülük létező erőforrást tételeznek fel, és pedig olyat, amely természetszerű kapcsolatokat valósít okozatai között. Az ilyen erőforrás értelemmel és akarattal bíró lény, vagyis személy, aki irányítóan működik mindenben.

Jézus az emberként megjelent isteni szentség maga, s így a kizáró ellentéte a bűnnek. Aki őhozzá kapcsolódik – elfordulva az Ő ellentététől -, az részese lesz az Ő szentségének. Ez a megváltás, vagyis a megszabadulás a fő-rossztól, a bűntől. És mennél mélyebben szeretetes a kapcsolat Jézussal, annál mélyebb a szabadulás is a bűntől és más egyéb rossztól is. Mert akármi kár vagy szenvedés ér is bennünket, az már nem rossz, abban az értelemben tudniillik, hogy nem szakít el a Jótól, ami az Isten maga és akivel egyesülve vagyunk Jézusban. Sőt a Jézusban-valóságunk a megkezdődő megdicsőülés is, lévén az nem más, mint Isten eluralkodása egész lényünkön.

A Megváltás tehát szabadulás – fokozatosan és folyamatosan – minden rossztól, az Azzal való szeretetes egyesülés által, aki a minden rosszat kizáró minden-jó emberkénti megjelenülése.

Megrendülünk, ha valakinek a kivégzéséről hallunk, alig azonban a folyamatosan megeső nagyszámú baleset hallatára. Pedig a halálraítélteknek van ideje jól felkészülni a végsőre, a halálos baleset viszont rendszerint váratlanul csap le.

Sok vértanúja van már a Távols-Keletnek - de hol mutatkozik áldozatuk hatása? Az ottani népeknek csak parányi töredéke keresztény.

A hatás lehet láthatatlan is: mint vágykeresztség általi megigazulás és üdvözülés. S ezek száma igen nagy lehet, talán mindenkire is kiterjedő. Ki tudná lemérni a vértanúk áldozatának kegyelem-kiesdő értékét?! És az ismeretlen szentek imája is záporozza a pogány világot s kiárad arra számtalanszor az oltáráldozat is. A látható és a láthatatlan kegyelem terjedelme nem úgy felel meg egymásnak, mint két cintányér. Lehet olyan is, mint egy kupola íve egy araszhoz viszonyítva.

A *nevelés* lényegében a szabadság helyes használatára való nevelés. És ez annál eredményesebb, mennél odaadóbb szeretettel tapad oda a nevelt a jóhoz, mármint az önmagáért értékelt erkölcsi jóhoz. Az az odatapadás pedig még hatékonyabb akkor, ha az erkölcsi jó a teljességében jelenül meg a tudatban, vagyis mint Személy. Az erkölcsi-jó-teljes Személy pedig akkor bizonyul a legvonzóbbnak, ha mint Ember áll elének.

A keresztény nevelésnek a főfeladata annak az Embernek a megszerettetése.

...mint a repedezett fal, melyet bevonnak vakolattal s mely aztán összedől (vö. Ez 13, 10.)

A nevelés - *titok*. Célja ugyanis a szabadság befolyásolása. De hogyan lehet szabadságos az, ami befolyásolás hatására keletkezett? És hogyan lehet befolyásolni azt, aminek szabadon, vagyis önelhatározáson kell létrejönnie?

E dilemmának két végletes megoldása lehetséges: a) a befolyásolás hatékonyságának biztosítása érdekében tagadni a szabadságot; b) a szabadságot elismerve és tiszteletben tartva lemondani a nevelés lehetőségéről.

A nevelést és a szabadságot egyaránt igenelni csak úgy lehet, ha a nevelő a szabadság befolyásolását úgy gyakorolja, hogy belesimul Annak a kezébe,

akinek van hatalma a szabadságot szabadságosan befolyásolni és mozgósítani. A nevelés hasznos szabályainak és fogásainak elsajátításánál is fontosabb feladata azért a nevelőnek, hogy mennél átéltebb szeretetben egyesüljön a szabadság Urával, aki a szabadság és a szabadságra-nevelés célja is, s akivel mint Emberrel is egyesülni a nevelőnek mint embernek is fő életfeladata.

**

Az egész emberi életfolyamat rendeltetése Istenhez-*érlelés*. S aki mindenben jelenvalóan működik is, mindent az ember ama érlelése szándékával és céljából működtet. Azért minden behatás, ami az embert éri, egy-egy sajátos segítség az Istenhez-érlelődés érdekében. Hogy azonban az a cél mennyiben valósul, azon is múlik, hogy az ember azt a segítséget ama érlelődésre használja-e. Az Istenhez-érlelés és érlelődés egy olyan egységesítő világszemlélet, mely mindent átfog.

A Kereszt a forrása mindama kegyelmeknek, melyek által minden teremtmény és minden behatás az Istenhez-kapcsolódás eszköz-oka lehet az ember számára. S az oltáráldozat a keresztáldozat megjelenülése köztünk.

Tóth Árpád, Lélektől lélekgig. - A vers alapján az olvasónak kell a következő kérdésekre megfelelnie: a) miért fáj az embernek a magány? b) mi az oka annak, hogy oly messze vannak egymástól a szívek? c) miért oly nehéz az út lélektől lélekgig? d) hogyan volna lehetséges egy benső egymásra találás?

Lehet e kérdésekre a szokványos felszínességgel felelni; és lehet a bölcsélet és a teológia mélységeiből merített feleleteket is adni.

Mivel Istenben csak egy aktus van és az Ő maga, azért Ő ugyanazzal a végtelen intenzitású szeretéssel szereti a maga végtelenségét és minden teremtményt. Egy porszem ugyanazzal az osztatlan isteni szeretéssel áll szemben, mint amellyel Isten önmagát szereti. Az isteni szerető aktus szempontjából - és ugyanez áll az isteni ismerésre, tudásra, bölcsességre is - nincs különbség Isten és a teremtmény között! (Mint ahogy az ember és az angyal közt sincs különbség a cél szempontjából, s még inkább akkor az emberek közt)

Minden teremtmény titokzatos abból a szempontból is, hogy ugyanannak az isteni szeretetnek a függvénye.

Ez a tény az ember számára is megszabja, hogy milyen tisztelettel és szeretettel viszonyuljon minden teremtményhez, s azt is, hogy csakis Istenhez-irányulóan szabad használnia (vonatkozik ez az ember testi-lelki képességeire is).

Mi mindent megénekeltek a költők - s mily gyönyörűen! Ezt nem.

A Megváltás és az egész Jézus-élet a felfoghatatlan istenség erőfeszítése, hogy az ember számára felfoghatóvá tegye magát - és pedig emberszeretőként.

Gyakran *imádkozunk* evilági szükségleteinkben s imánk meghallgatásra talál vagy sem.

A meghallgatásnál is nagyobb érték, hogy a) az ima tudatosítja bennünk Isten jóságát s a mi függésünket Őtől s hogy b) kérésünk teljesülése hála indít a Segítő iránt. Ezek az újabb és szorosabb kapcsolat-szálak Ahhoz, akivel eggyé kapcsolódnunk az élet értelme – az ima fő értéke számunkra.

A *hitigazságok* annyit érnek (számunkra), amennyire nem maradnak kívülünk, hanem bekerülnek tudatunkba s azt betöltik világosságukkal, ugyanakkor pedig átizzanak a szeretéstől és megélt valóságokká válnak. A hitigazság ilyen birtokában a személy megsúlyosul és megemelődik - mint az olyan dagálytól, mely az égis emelné a hajót - s egy sajátos kapcsolatba jut Azzal, akinek az átfoghatatlan teljességét fejezik ki így vagy úgy a hitigazságok.

A legszebben megfogalmazott dogmák is csak szövegek, melyek azonban arra vágnak, hogy a hívőkben megéleltsé magasztosuljanak.

A Teremtő és a teremtmény közt végtelen a különbség és az létrendileg semmiképp sem szüntethető meg. Érzelmileg azonban megszüntethető: a szerető személy érzelmileg - in ordine affectivo - egy lesz a Szeretettel. Történhet pedig ez az eggyé-válás természetes és természetfeletti szinten s ez utóbbin többféleképpen is.

A jelen üdvrend a természetfeletti eggyé-válást célozza, és pedig egy sajátos jelleggel: az érzelmi rendben is végtelen messze esett embernek egy Ember-Isten által valószínű szerető eggyé-válását a Hármassal Istennel.

„A sziklák megolvadnak viaszként arcod előtt” (Judit 16, 15).

„Rejts el engem szárnyaid árnyékában” (Zsolt 16, 8). Isten mint anyamadár!

A természettudomány felderíti az élő szervezet csodálatos *immun*-rendszerét. Vajon a kutatókban - és a többiekben - nem merül fel a kérdés, hogy mi magyarázza azt a rendszert? Vagy megelégszenek csak a ténymegállapítással? Ez az észtudás-igényének a megfojtása volna!

Minden *életöröm* a természeténél fogva a maga teljességébe vágyik; nem szabad azért lefékezni, hogy el is jusson oda. Tele van a világ lecsonkult életörömökkel.

Sehol sem tanítják és nevelik az embert arra, hogyan kell mindent a beteljesüléshez irányítani és juttatni. Vannak hamis beteljesülések is, melyek végpontja tudniillik nem az igazi, a teljességes teljesség, hanem csak valami teljességnek mondott részlegesség.

Az Egyház ma nagy nyomatékkal hangoztatja, hogy az egyéni és a közösségi élet feladatai nem oldhatók meg a Vallás igazságainak és erőinek alkalmazása nélkül, vagyis hogy ezek feltétlenül szükségesek az emberi élethez. Lehet, hogy eljön az idő, amikor az Egyház inkább – vagy még inkább – azt fogja megmutatni, hogy a jelen élet adottságai és feladatai, meg a velük való foglalkozás és küszködés hogyan szolgálhatják az ember teljes-emberré-érlelődését és a mindennek értelmet adó Cél elérését.

„Szívünk öröme Őbenne van” - s már az is kiválóságnak számít, ha nem zúgolódunk Ellene.

„Az élet egyetlen értelme a munka”. Lehet ennek a közkeletű szólamnak több megkülönböztetés segítségével egy elfogadható értelmet adni. Abban az

értelemben azonban, ahogy általában hirdetik, illetve elfogadják — csak siralmas laposság, szembekötő megtévesztés, kétségbeesést palástoló bálványozás.

Ha végigmész egy tárlaton, vagy múzeumon (vagy részt veszel egy turista utazáson), tedd fel léleklátó szemüvegedet és azt vizsgáld, ami a kiállított tárgyaknál is érdekesebb és izgatóbb: hogy tudniillik a látottak a szemlélőkben milyen meglátásokat és megéléseket keltenek; s érezd még hozzá azt a sóvár vágyat is, hogy mindaz, amit a lelkekben megláttál, előbb-utóbb az Igazság- és Szép-teljes megélésévé teljesüljön.

„Szeretném, ha szeretnének” - sírta egykor a költő. Te Jézushoz szólva mondd: Szeretném, ha *szeretnélek!*

Florilegium

Nagy Miklós

Emlék
(Részlet)

Nem így gondolta. Egész más eget
Kívánt nekem tündöklő kéken
És most a széttépett ruhám
Mögött csorog a veritékem.
Ökölcsapástól megdagadt szemem
Vérfoltjain tekint Isten reám,
Akit régen és másképpen
Látott és hívott anyám.

Ugyanegy ő, de hogy reánk találna
Ezernyi módon ölti a cserét.
Így jött velem börtöncellámba
S derengett tőle a nyirkos sötét,
Mint engedelmes kézilámpa
Fényét köröttem úgy hintette szét
És lepihentem a dohos szalmára.

Istent érezni különös dolog.
Szégyelltem könnyeim Előtte,
Mert látni véltem, fénye mosolyog.
Hiszen sorsunkat ő szőtte
És engem is örömmel alkotott...
Vigyázva szedtem tört fogamból
A rája tapadt véres cafatot.

1950

Nagy Miklós
(1894-1973)

Népi író, papköltő, lelkipásztor. Az Actio Catholica országos titkára. Mindszenty bíboros munkatársa, a Mindszenty per vádlottja és elítéltje. A XX. század nagy hitvallója. Művei őrzik a század katolikus és magyar örökségét.

Három éven át volt börtönben, az Andrássy úton egyszer egyfolytában 24 órán át hallgatták ki és kínozták a koncepciók per előkészítése során. Orrát betörték, egyik fülére megsiketítették, kilenc fogát kiverték, egyik ujját szétzúzták. Börtönnaplója a kor egyik meghatározó dokumentuma. Verseinek egyik részét levelei szövegébe rejtve küldte ki a börtönből. 1950-től ez a lehetőség megszűnt. Ettől fogva emlékezetébe vésve őrizte meg őket. 1951 Karácsonyán szabadulva, 1952 márciusától az únyi plébánián foglalta írásba ezeket a verseket.